

STATENS BYGGEFORSKNINGSINSTITUT
AALBORG UNIVERSITET KØBENHAVN

INSPIRATIONSKATALOG

INNOVATIV SERVICE OG ÆLDRES VILKÅR

SBI 2014:08

Inspirationskatalog

Innovativ service og ældres vilkår

Helle Nørgaard
Christian Broen
Mads Sorento
Ellen Højgaard Jensen
Hans Thor Andersen

Rapporten er udarbejdet i samarbejde med

dansk byplan
laboratorium

Titel	Inspirationskatalog
Undertitel	Innovativ service og ældres vilkår
Serietitel	SBi 2014:08
Udgave	1. udgave
Udgivelsesår	2014
Forfattere	Helle Nørsgaard, Christian Broen, Mads Sorento, Ellen Højgaard Jensen, Hans Thor Andersen
Sprog	Dansk
Sidetæl	65
Litteratur-henvisninger	Side 60
Emneord	Ældrelev, lokalsamfund, befordringsmidler, dagligvareforsyning, bosætning, telemedicin, multicentre, boligsituation.
ISBN	978-87-563-1607-1
Omslag	Foto: Polfoto
Udgiver	Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet, A.C. Meyers Vænge 15, 2450 København SV E-post sbi@sbi.aau.dk www.sbi.dk

Der gøres opmærksom på, at denne publikation er omfattet af ophavsretsloven

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Indledning, baggrund og formål.....	5
Formål.....	5
Metode og forløb.....	6
Demografisk udvikling i de nordiske lande	9
Hvem er de ældre?	13
Konkurrence om vækst og udvikling	14
Frivillighed og udvikling i lokalområder	15
Udvikling i yderkommuner: kortlægning og strategi.....	17
Undersøgelser fra ind- og udland.....	19
Ældres boligsituation, bolig- og bosætningsønsker.....	21
Ældres boligsituation	21
Ældres bolig- og bosætningsønsker	22
Flyttemotiver.....	25
Barrierer for ældres flytning.....	26
Dagligvareforsyning	28
Undersøgelser om og erfaringer med dagligvareforsyning.....	28
Lokale erfaringer med dagligvarehandel.....	31
Transport og befordring	32
Helhedsorienterede transportløsninger.....	33
Sammenfatning og anbefalinger	35
Bolig og bosætning	35
Transport på landet.....	36
Dagligvareforsyning og multiculture	37
Frivillighed.....	38
Støttemuligheder	39
Eksempelsamling	40
1. eksempel: Multiculture og multifunktionelle butikker.....	41
2. eksempel: Nye måder at organisere den lokale dagligvareforsyning	44
3. eksempel: Småt er godt	48
4. eksempel: Påvirkning af lokale forbrugeres indkøbsvaner	49
5. eksempel: Frivillighed og udbringning af dagligvarer	52
6. eksempel: Kollektiv trafikforsyning og flextrafik.....	53
7. eksempel: Frivillighed og transport	55
8. eksempel: Telemedicin.....	57
9. eksempel: Multigenerationshuse.....	58
Litteratur	60

Forord

Yderområderne i Danmark har længe været under pres. Fraflytning og tilbagegang såvel som ændrede indkøbsvaner har resulteret i, at den lokale dagligvareforsyning er forsvundet i mange landsbyer og de mindre byer. Samtidig indebærer nedskæringer i den kollektive trafik, at befordringsmulighederne er begrænsede, hvilket er et problem for immobile ældre.

Formålet med dette inspirationskatalog, og projektet *Innovativ service og ældres vilkår* som kataloget bygger på, har været at finde frem til nye helhedsorienterede løsninger på boligforhold, dagligvareindkøb og transport, og herved forbedre grundlaget for ordentlige levevilkår for fremtidens ældre i de mindre byer og landsbyer.

Inspirationskataloget er udarbejdet af Helle Nørgaard og Hans Thor Andersen fra Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet København i samarbejde med Christian Broen og Ellen Højgaard Jensen fra Dansk Byplanlaboratorium. Derudover har stud. scient. Mads Sorento deltaget i projektet i forbindelse med praktikophold på Statens Byggeforskningsinstitut.

Ud over nærværende inspirationskatalog er der også udarbejdet en kortfattet version med titlen 'Innovativ service og ældres vilkår – centrale anbefalinger og eksempelsamling'. Den er udgivet af Dansk Byplanlaboratorium og kan hentes på <http://www.byplanlab.dk/>.

Projektet har modtaget støtte fra Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter via Byfornyelseslovens forsøgs- og udviklingsmidler.

Vi vil gerne rette en tak til alle, der har stillet deres viden og input til rådighed for projektet.

Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet København
By, bolig og ejendomme
April 2014

Hans Thor Andersen
Forskningschef

Indledning, baggrund og formål

Det er velkendt, at yderområderne i Danmark igennem mange år har været under pres. Fraflytningen har været større end tilflytningen, hvorfor folketallet er faldet støt i yderområderne. Samtidig er uddannelses tilbuddene og jobmulighederne blevet færre i yderområderne. Det er en væsentlig grund til, at en stor del af de unge i flytter væk.

I hele landet er andelen af ældre mennesker i samme periode steget. Fraflytningen af unge fra yderområderne betyder derfor, at andelen af ældre i yderområderne stiger særlig stærkt i forhold til resten af landet.

Ud over en befolkningstilbagegang er disse områder mærket af strukturændringer i landbruget, lukning eller udflytning af store industrivirksomheder og en samlet nedgang i beskæftigelsen og i antallet af arbejdspladser. Der er også en overrepræsentation af personer med lav beskæftigelsesgrad og et generelt lavt uddannelsesniveau. Desuden er der ofte en relativ stor andel af befolkningen med ringe sundhed, og mange steder er der tomme, misligholdte bygninger.

Fraflytning såvel som ændrede indkøbsvaner har resulteret i, at den lokale dagligvareforsyning er forsvundet i mange landsbyer og mindre byer. Sammen med lukningen af skoler og andre servicetilbud, forsvinder de lokale samlingssteder. Samtidig indebærer nedskæringer i den kollektive trafik, at befordringsmulighederne er begrænsede, og for mange ældre er problemerne større end for andre aldersgrupper, særligt for de ældre med nedsat førighed eller uden egen bil.

Problemstillingen er således, at grundlaget for at bo i yderområderne – i landdistrikter, landsbyer såvel som i de mindre byer - udhules. Udfordringen er derfor at finde bolig- og serviceløsninger, især for de ældre.

Formål

Formålet med projektet *Innovativ service og ældres vilkår* har været at finde frem til nye helhedsorienterede løsninger på boligforhold, dagligvareindkøb og transport, og herved forbedre grundlaget for ordentlige levevilkår for fremtidens ældre i de mindre byer og landsbyer.

Udgangspunktet er de ældre og de ældres særlige ønsker og behov. Ældre mennesker er en sammensat gruppe: Der er yngre ældre, og ældre der har forskellige ønsker, behov og ressourcer, men for mange ældre på landet er det dog fælles, at hverdagens gøremål bliver besværlige, når lokale tilbud og muligheder forsvinder. Det drejer sig fx om, når man ikke længere kan køre selv pga. mistet kørekort eller kørselsmulighed.

Denne udvikling ses også i andre dele af verden, herunder i de øvrige nordiske lande. Her er udfordringen langt større end i Danmark, både pga. en større andel af ældre der bor på landet og pga. længere afstande. Udgangspunktet for projektet har været at finde ideer og løsninger i ind- og udland for ældre menneskers behov for transport samt dagligvareforsyning i landets

yderområder. I projektet har der også været fokus på organiseringen af indsatser og på lokale ressourcer, herunder de ældres egne initiativer

Målgrupperne er kommunale forvaltninger indenfor socialområdet, miljø- og teknik, ældreråd og ældreorganisationer samt landsbyråd og beboere på landet.

Metode og forløb

Projektets ide har været i samspil med nøglepersoner, at samle løsninger og muligheder på de beskrevne problemstillinger gennem diskussion af erfaringer. Det innovative består her dels i at udvikle rammerne for ideudviklingen og dels i konkrete ideer og løsninger.

Kernen i projektet har været at inddrage ekspertviden såvel som ideer, erfaringer og viden fra to lokalområder. Det indebærer, at der i inspirationskataloget præsenteres en række forslag til løsninger, der kan være svære at gennemføre i praksis, og nogle ideer er måske ikke realiserbare i den foreslåede form, bl.a. på grund af gældende lovgivning.

Det har været projektets hensigt at samle erfaringer og udvikle innovative løsninger og derfor er der tale om et inspirationskatalog. Det bør samtidig nævnes, at de ældre som deltog i workshops var ressourcestærke og aktive, mens immobile og ressource svage ældre ikke medvirkede direkte i projektet.

Litteratur og undersøgelser

Projektet blev indledt med at skabe overblik over og sammenfatte nogle danske og udenlandske undersøgelser, løsninger og erfaringer som inspiration for projektets workshops. Projektet favner bredt i faglige felter som bolig- og bosætning, dagligvareforsyning, transportløsninger, sundhedsydelser og frivillighed. Der findes store mængder af materiale i form af indenlandsk og udenlandsk forskning, litteratur og undersøgelser for hvert af disse fagfelter, men dog kun i begrænset omfang i relation til ældre på landet. Der findes også materiale, der beskriver forsøg på at løse problemer med begrænsede indkøbs- og transportmuligheder, men ikke undersøgelser, der peger på samlede løsninger på udfordringerne. Litteratursøgningen viser også, at der rundt omkring i landet er igangsat flere forsøg på løsninger, hvoraf en del dog ikke længere praktiseres bl.a. pga. begrænsede økonomiske ressourcer.

Der findes bagerst i inspirationskataloget en oversigt over undersøgelser, projektløsninger mv., hvor der kan hentes inspiration, og hvori der henvises til yderligere materiale. Oversigten er emneopdelt med temaerne: baggrundsundersøgelser; ældres bolig- og bosætning; dagligvareforsyning og multiculture; transportløsninger; ældrepleje; sundhedsydelser og telemedicin; samt undersøgelser der belyser frivillighed. Oversigten er ikke udtømmende, men en hjælp til at finde yderligere materiale.

Derudover præsenteres i eksempelsamlingen en række konkrete ideer, løsninger og erfaringer, og der gives et overblik over statslige puljer og midler, der kan understøtte forskellige tiltag i lokalområder.

Workshops

Projektet er gennemført som et udviklingsprojekt med workshops, der har haft til formål at samle erfaringer fra en bred kreds af nøglepersoner for at udvikle sammenhængende løsninger på boligforhold, befordring og dagligvareforsyning for ældre i yderområderne. Men det har også været et vigtigt

element i projektet at udvikle innovative arbejdsmetoder for at gennemføre workshops, og derfor var de tilrettelagt som idégenererende workshops.

Der blev i projektet afholdt fire workshops: to workshops med lokale beboere i to kommuner og to ekspertworkshops i København. Den første workshop var en 'ekspertworkshop' med deltagere fra Ældresagen, De Samvirkende Købmænd, Trafikstyrelsen, Aalborg Universitet, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning samt Nordregio.

Workshop 2 og 3 fandt sted i hhv. Maribo og Skjern. Her deltog kommunale planlæggere, medlemmer af ældreråd, frivilligcentre og seniorudvalg, borgerforeninger, LAG-formand og koordinator, politikere, plejehjemsledere, foreningsdeltagere samt ildsjæle og aktive ældre borgere i lokalområder i de to kommuner.

Tilrettelæggelse af workshop 2 og 3 var inspireret af den såkaldte 5F-faciliteringsmetode: en femfaset model med faserne (1) Fokuser, (2) Forstå, (3) Forestil, (4) Fastslå og (5) Frigør. I modsætning til traditionelle problemorienterede løsningsmetoder, der fokuserer på at løse identificerede problemer og rette op på fejl og mangler, er 5F-metoden velegnet til at fokusere på ressourcer og muligheder. Udgangspunktet er at fokusere på det positive, succeshistorier og at opmuntre deltagerne til at være konstruktive samt sætte ord på ønsker og forestillinger, der kan medvirke til fremtidige løsninger.

I første fase (Fokuser) blev rammen for workshoppen sat af en præsentation af projektets baggrund, og det blev præciseret, hvad der skulle udvikles løsninger til. Her blev rammen sat for, hvad der skulle ske, ligesom deltagerne og deres ressourcer blev præsenteret. I anden fase (Forstå) blev der sat fokus på succeshistorier, som optakt til en proces hvor deltagerne skulle komme på banen med gode erfaringer. I tredje fase (Forestil) fokuserede vi på den 'ideelle situation'. I fjerde fase (Fastslå) blev der fokuseret på målsætninger, bud på løsninger og i den femte fase (Frigør) blev der diskuteret handlingsplaner for realisering. I de to workshops blev der udviklet en slags handleplan, hvor deltagerne bl.a. tegnede, hvordan deres løsninger kunne tage sig ud eller realiseres.

I den afsluttende workshop deltog en bredere kreds og i tillæg til deltagerne i den indledende workshop medvirkede også Transport Økonomisk forening, kommunale planlæggere og politikere, forskere fra Københavns Universitet, Roskilde Universitetscenter samt fuldmægtige fra Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Resultater

Resultaterne af projektet er formidlet i et særnummer af Byplan Nyt (Byplan Nyt 5 - 2013), såvel som i form af indeværende inspirationskatalog. Inspirationskataloget, og projektet *Innovativ service og ældres vilkår* som kataloget bygger på, består af tre dele: et baggrundsafsnit, en eksempelsamling og sammenfatning med anbefalinger.

I baggrundsafsnittet er sammenfattet nogle danske og udenlandske undersøgelser vedr. demografisk udvikling, ældres bolig- og bosætning og undersøgelser, der belyser udviklingen i dagligvareforsyning og kollektiv transport på landet. Disse undersøgelser har dannet baggrund for projektets fire workshops og i første del af inspirationskataloget indgår ideer og erfaringer fra disse workshops.

Eksempleringen er bygget op om ni eksempler, der beskriver, hvad kommuner, foreninger og borgere kan arbejde med, for at forbedre ældrelivet på landet. Eksemplerne kan læses fra ende til anden eller enkeltvis og er

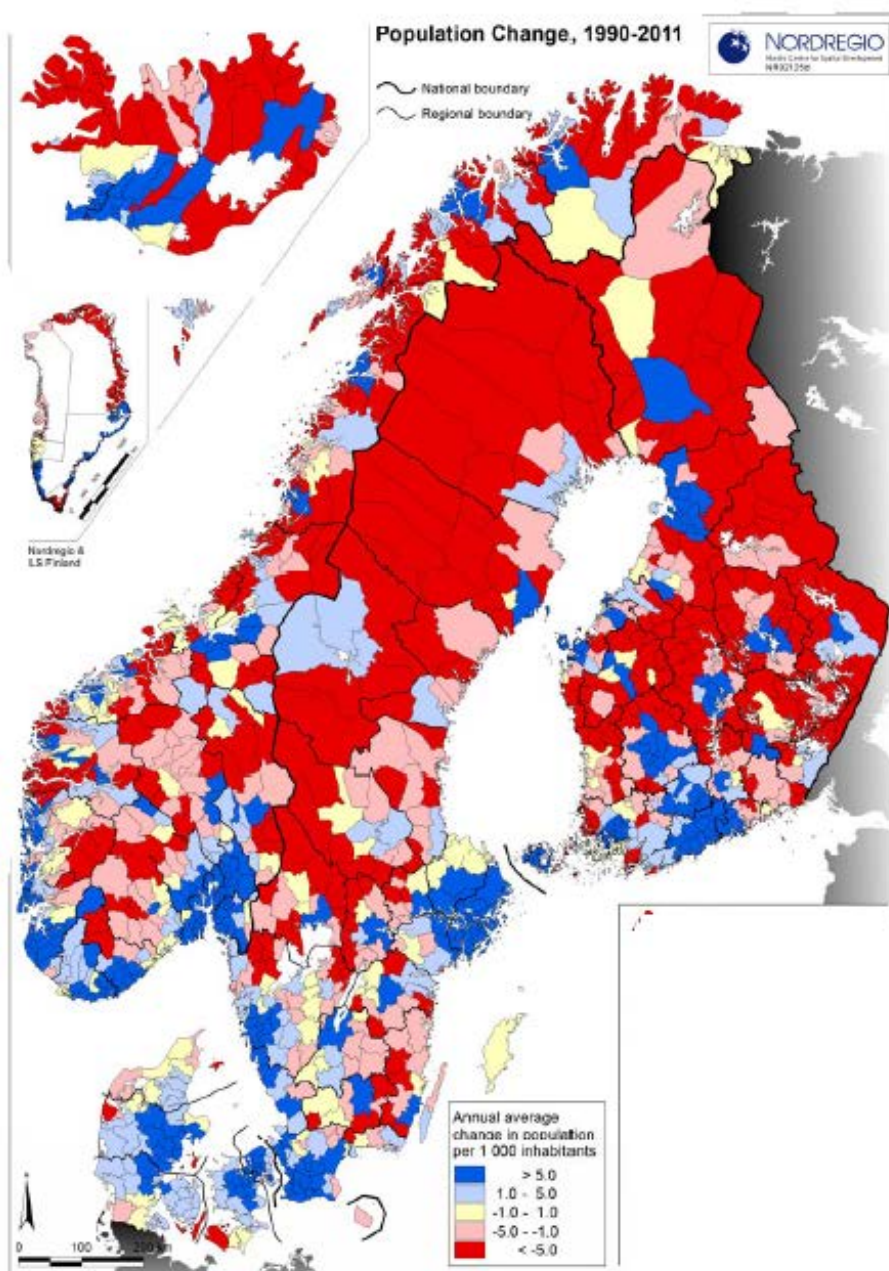
tænkt som redskabsorienterede eksempler og inspiration til kommuner, områdefornyelsesbestyrelser, foreninger som ældreråd, borgerforeninger og lignende. Under hvert eksempel er udarbejdet et debatspørgsmål, som kræver stillingtagen og afklaring – enten lokalt i kommuner og i diskussion med lokale aktører, eller på centralt, statsligt hold.

Inspirationskataloget indeholder også en sammenfatning og anbefalinger, der er udarbejdet på baggrund af undersøgelser om ældres bolig- og bopælssætning, undersøgelser der belyser udviklingen i dagligvareforsyning og kollektiv transport på landet såvel som på baggrund af ideer og løsninger fra bl.a. workshops. Sidst i inspirationskataloget findes en oversigt over undersøgelser, projektløsninger mv., hvor der kan hentes inspiration, og hvori der henvises til yderligere materiale.

Demografisk udvikling i de nordiske lande

Spredt bosætning i yderområder er - i endnu højere grad end i Danmark - en udfordring i landene omkring os bl.a. i relation til serviceforsyning. Der er mindre service i tyndt befolkede områder, hvilket er et problem for mange af de ældre som bor der. Samtidig er andelen af ældre i tyndt befolkede områder stigende.

I de øvrige nordiske lande er forskellen mellem land og by, samt affolkning i landenes yderområder, markant større end i Danmark. Figur 1 viser befolkningsudviklingen i de nordiske lande fra 1990 til 2011. Det overordnede billede vi her ser, er en befolkningsvækst i og omkring de store byer samt fald i befolkningstallet, især i Nordsverige og Nordfinland, mens befolkningsudviklingen er mere spredt i Norge.

Figur 1: Befolkningsudvikling (%) fra 1990 – 2011.

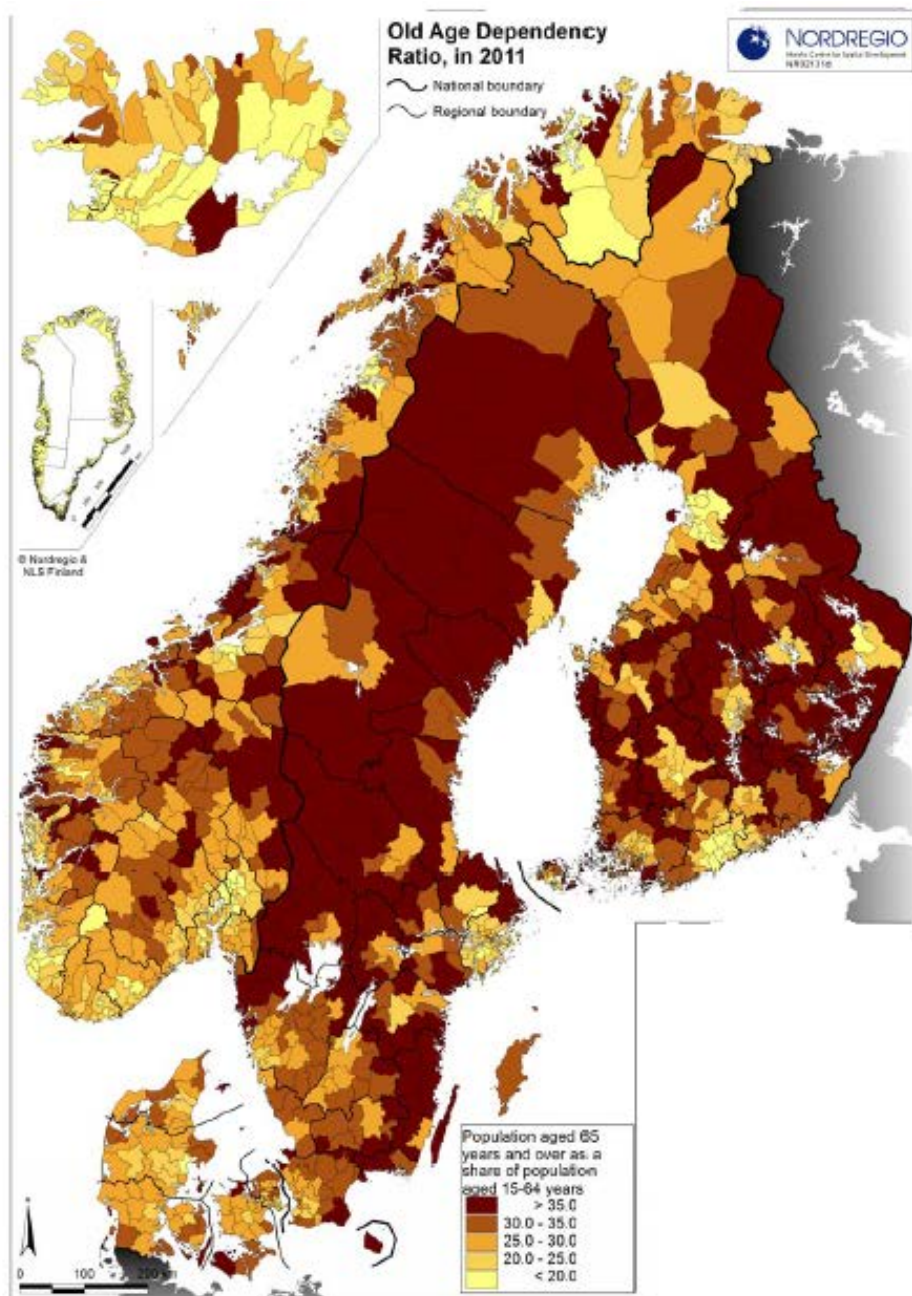
Kilde: Nordregio: *Demography in the Nordic countries – A synthesis report.*

Trods en markant befolkningstilbagegang, forsøger Norge at opretholde en decentral befolkningsstruktur og understøtter bosætning i tyndt befolkede egne gennem landdistriktspolitikken.

Størstedelen af de områder, der på kortet har haft befolkningstilbagegang, er grundlæggende tyndt befolkede, hvorfor fald i befolkningstallet er begrænset antalsmæssigt. I lokalområderne kan ændringerne dog have betydning, fordi kritiske tærskler overskrides. Lokalt har det betydning for, om bl.a. skoler, busruter eller købmanden lukker.

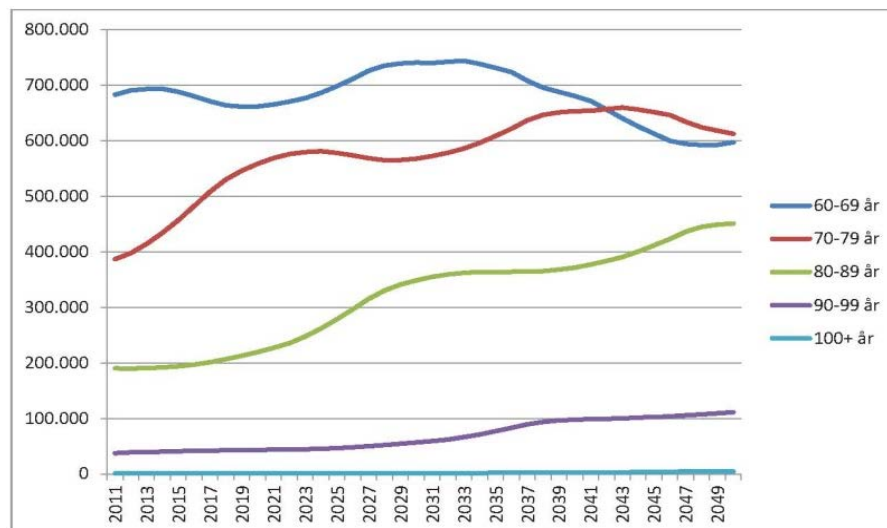
Befolkningstætheden er væsentligt højere i Danmark sammenlignet med de øvrige nordiske lande, men også i Danmark tegner der sig et tydeligt billede af områder i vækst og tilbagegang. Figur 1 viser to store sammenhængende bylandskaber i og omkring København og Århus, men også befolkningsvækst i andre dele af landet. Kortet viser, at det især er øerne, hvor der i perioden har været stor tilbagegang i befolkningstallet, og at kommuner som Lolland, Lemvig, Tønder, Thisted, Morsø, Frederikshavn og Bornholm har haft fald i befolkningstallet på op til 5 % i perioden fra 1990 til 2011. Figuren viser dermed, at det overvejende er de velkendte yderkommuner, der har mistet indbyggere.

Nordregio (2012) har beregnet statslige og kommunale omkostninger for børn og ældre på grundlag af andelen af hhv. 0-14 årige personer og personer over 65 år, sammenlignet med andelen af personer i aldersgruppen 15-64 år. Figur 2 viser andelen af personer over 65 år i forhold til 15-64 årige og det ses af figuren, at andelen af ældre er størst, der hvor der har været størst befolkningstilbagegang. Figuren viser også, at det især er øerne, Lolland og Bornholm samt i Odsherred, at andelen af 65 årige er stor, nemlig over 35 %, mens andelen er mellem 30-35 % i kommuner som Guldborgsund, Vordingborg, Syddjurs, Tønder, Lemvig, Morsø, Skive og Frederikshavn kommuner.

Figur 2: Andel af personer over 65 år ift. andel af personer i aldersgruppen 15-64 år i 2011.
 Kilde: Nordregio: Demography in the Nordic countries – A synthesis report.

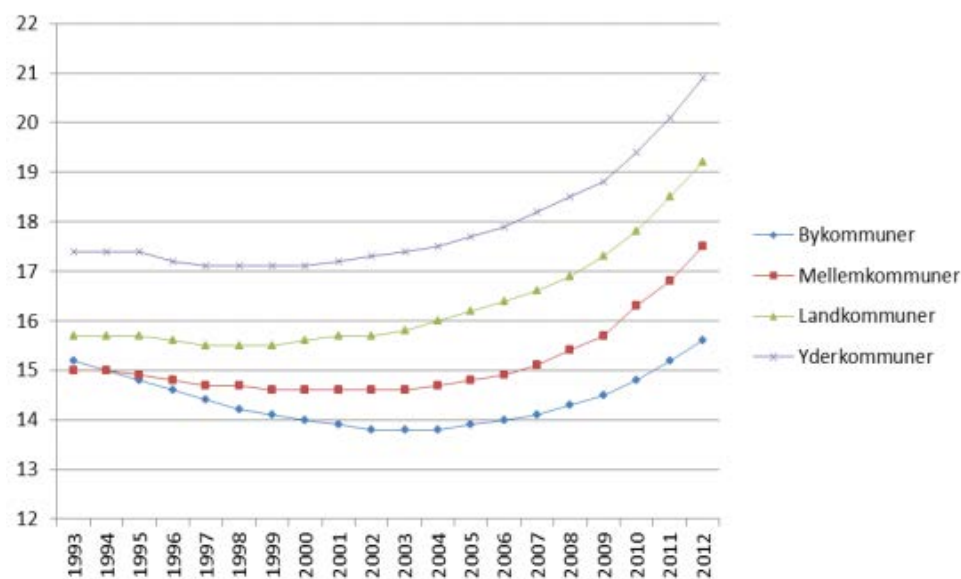
Den gennemsnitlige levetid har været stigende de sidste 100 år, hvilket er baggrunden for stigningen i andelen af personer over 65 år. Ifølge Ældresagen er andelen af ældre over 65 år i Danmark fordoblet fra 1900 til 2000, og selvom der i de seneste 25 år har været en pause i stigningen, er andelen steget fra 2010 i takt med, at de store årgange fra 1940'erne nåede pensjonsalderen. Udviklingen forventes at fortsætte, og fra 2035 vil de som er over 65 år, ifølge Ældresagen (2007), udgøre lidt over en fjerdedel af befolkningen. Som det ses af figur 3 fremskriver Danmarks Statistik antallet af ældre i forskellige aldersgrupper og figuren viser, at der vil ske en kraftig stigning i antallet af ældre mellem 70 og 89 år frem mod 2049.

Kilde: Danmarks Statistik, www.statistikbanken.dk, tabel FRDK111

Figur 3: Befolkningsprognose 60-100+ år.

Udviklingen er som tidligere nævnt særlig markant i yderområderne, fordi det sker samtidig med, at de unge flytter væk fra landdistrikterne, ind mod de store byer, mens de ældre i høj grad bliver boende. Udviklingen er illustreret i figur 4 og her ses det, at andelen af ældre har været stigende i hele landet siden starten af år 2000, men også at der er markant forskel på, hvor stor en andel personer over 65 år udgør i de forskellige områder iflg. figur 4. Andelen af 65+ årige var således mindst i bykommunerne og størst i yderområderne, hvor de 65+ udgjorde mere end 1/5 af den samlede befolkning i 2012.

Figur 4. Andelen af 65+ årige i % af den samlede befolkning, 1993-2012, opdelt på kommunetyper. Kilde: Bak (2013).

Hvem er de ældre?

Den voksende andel af ældre i forhold til den samlede befolkning italesættes ofte som en belastning og der tales om ældrebyrden i analyser, politiske diskussioner mv. I den sammenhæng tages typisk afsæt i de 65+ årige, men eftersom en væsentlig årsag til, at andelen af ældre vokser er, at middellevetiden er stigende pga. forbedret helbred og sundhedstilstand, så er der mange ældre som klarer sig godt og uden plejebehov. Den forlængede levealder indebærer, at der er sket en forskydning af livsfaser og at plejebehov for mange indtræffer sent i livet.

Samtidig er det klart, at grupper af de ældste ældre har dårligt helbred og behov for omfattende pleje. Der er derfor brug for at se på ældre som en heterogen gruppe med forskellige ønsker. Det gælder fx ønsker til bolig og bopæring, men der er også helt grundlæggende forskellige behov og ressourcer blandt de ældre.

Gruppen af ældre er lige så forskellige som andre aldersgrupper, hvor fx sundhedstilstand ofte hænger sammen med uddannelses-, beskæftigelses-, og indkomstmæssig baggrund. Der er også brug for at differentiere ældre på baggrund af køn og alder. Andelen af ældre kvinder er større end ældre mænd og der peges på problematikker om enlige, immobile, ældre kvinder i yderområderne (Blaakilde, 2012). Sidst men ikke mindst er der behov for at differentiere på baggrund af alder, idet der er stor forskel på at være 65 og 90 år, og fordi der er stor forskel mellem de nuværende ældre og kommende generationers ældre. I forhold til aldersperspektivet tager en undersøgelse (Institut for Fremtidforskning, 2004) udgangspunkt i en livsfasemodel med 'de unge ældre', 'de ældre' og 'de afhængige ældre' (s. 18).

Uanset sådanne væsentlige forskelle mellem ældre, kan man konkludere, at mobiliteten grundlæggende nedsættes med alderen, hvorfor hverdagens gøremål kan blive besværlige, når både offentlige og private servicetilbud forsvinder fra lokalområdet. Det gælder især når dagligvareforsyningen forsvinder og lokale transportmuligheder indskrænkes og når man ikke længere er selvtransporterende. Men udviklingen kan tilsvarende være problematisk for mange andre beboere i yderområdernes landsbyer, landdistrikter og mindre byer, bl.a. for børn og unge. Udfordringerne er således særligt presserende for immobile ældre, men hænger også nært sammen med andre og mere overordnede problematikker i yderområdernes udvikling.

Konkurrence om vækst og udvikling

Hvis man skulle pege på et afgørende forhold for yderområdernes problemer, så er det i geografien, idet yderområderne er beliggende langt væk fra de områder, hvor væksterhvervene og befolkningen er koncentreret. Udfordringen er dog ikke begrænset til de velkendte yderkommuner, men tæller også de dele af landet der ligger udenfor vækstområderne, hvor der er tilsvarende problemer og udfordringer. Der er altså mange steder både behov for og fokus på at udvikle nye måder at skabe sammenhæng og udvikling i områderne på, uden for de store vækstcentre. Kommuner landet over står derfor overfor tilpasning bl.a. på grund af den demografiske udvikling.

Udviklingen kan ses som udtryk for konkurrence om vækst og udvikling og kan beskrives som at "enhver økonomisk æra skaber en egen distinkt geografi" i kampen om økonomisk vækst, aktivitet og velfærdsfremgang' (Kjær, 2012, s. 5). Konkurrencen udspilles på forskellige geografiske niveauer nemlig et globalt, et nationalt samt et kommunalt og lokalt niveau. Det *globale niveau* foregår mellem Europa, USA og Asien. Der konkurreres også om væksten på det *nationale niveau* mellem forskellige geografiske egne – i Danmark primært mellem København og resten af landet. Det tredje niveau af geografisk konkurrence foregår på det *kommunale og lokale niveau* indenfor kommunens grænser og en stor del af konkurrencen handler om at tiltrække tilflyttere eller fastholde indbyggertallet (Kjær, 2012, s. 5-6).

På nationalt plan er der gennem de senere år sket en centralisering af offentlig service som hospitaler, uddannelsesstilbud mm. I forlængelse af strukturreform og kommunesammenlægning har der mange steder, på det kommunale eller lokale niveau, udspillet sig et opgør i spørgsmålet om placering af kommunens institutioner og offentlige arbejdspladser. I første omgang resulterede dette i en spredning af kommunale forvaltninger fordelt i de tidligere kommunale hovedsæder og rådhusbygninger, men sidenhen er både offentlig og privat service blevet centraliseret.

Et væsentligt element er her tilpasningen af den kommunale service og besparelser på de offentlige budgetter. Det udmøntes i lukning af skoler og fritidstilbud, indskrænkning af den offentlige transport mv., hvilket tilsammen påvirker muligheden for, og attraktiviteten ved, at bo i forskellige områder.

Kommunerne kan påvirke udviklingen ved at prioritere placeringen af egne institutioner og arbejdspladser og ved, gennem den fysiske planlægning, at påvirke, hvor der bygges nye boliger og virksomheder. Kommunerne kan også prioritere og støtte idræts- og fritidsaktiviteter samt andre tilbud i lokalområderne for at understøtte og gøre områder attraktive for bosætning. Men andre forhold fx herlighedsværdier har selv sagt også betydning for, hvor det er attraktivt at bo.

Med strukturreformen og kommunesammenlægningen er både opgaver og ansvar ændrede. Kommunerne i yderområderne skal nu håndtere en lang række nye opgaver og ansvarsområder, bl.a. planlægning og udvikling for større områder både i landområder og i byer. Aktørerne i de lokale geografiske opgør og interessefællesskaber kan være forskellige, men tager typisk udgangspunkt i et bestemt sted og geografisk beliggenhed, hvor der kan være konkurrence mellem mindre byer mod store byer, mindre byer mod centerbyen eller landsby mod landsby (Kjær, 2012, s. 7).

Grundlaget for den geografisk funderede konkurrence og udviklingsveje går ifølge Kjær (2012) i to forskellige retninger rettet mod hhv. *koncentration* og *spredning* af væksten og aktiviteten, og kan beskrives ved tre forskellige modeller: En udviklingsmodel betegnet 1) 'fyrtårnsmodellen', hvor forståelsen er, at der udvikles synergieffekter ved at koncentrere befolkning, institutioner, virksomheder mv. fx i centerbyen med mulighed for at styrke et større område eller kommunen som helhed, ved at tiltrække aktivitet fra andre kommuner. Her er der imidlertid risiko for, at de mindre byer og landsbyer kommer ind i en negativ spiral, hvor udviklingsgrundlaget undermineres.

FYRTÅRNSMODELLEN

GLASURMODELLEN

LOKAL CENTRALISERING

En anden model betegnes: 2) 'glasurmodellen' og baseres på mere lige fordeling af aktiviteter for at stimulere mindre bysamfund (Kjær, 2012, s. 8-9).

Den tredje model, der placerer sig mellem koncentration og spredning af det lokale udviklingspotentiale betegnes: 3) 'lokal centralisering' og baseres fx på etablering af et center mellem en række landsbyer eller bosætningsområder med 1-3.000 indbyggere (Svendson 2008 & 2009).

Frivillighed og udvikling i lokalområder

Der har gennem længere tid været fokus på at finde nye veje til udvikling i yderområderne. I Danmark er udgangspunktet, som i andre EU lande, the *New Rural Paradigm* eller det nye landdistriktsparadigme med afsæt i stedet og dets særlige ressourcer (OECD, 2006). Med det udgangspunkt er der behov for at identificere kvaliteter og potentialer i lokalområder og landsbyer med vægt på både 'hårde facts' som befolkningsudvikling og befolknings-sammensætning, men også på 'bløde værdier' som lokale ildsjæle, social kapital og frivillighed.

Der er i forlængelse af det nye landdistriktsparadigme igangsat mange projekter og aktiviteter bl.a. i regi af lokale aktionsgrupper. Midlerne til de lokale aktionsgrupper stammer fra EU's landdistrikts- og fiskerifond, hvor målet er at skabe alternative veje for udvikling i EU's landdistrikter og fiskeriområder. Her er der fokus på at udvikle nye levevilkår og arbejdspladser til de folk, der bor der.

Projektstøttemidler fra bl.a. Realdania har desuden styrket grundlaget for at iværksætte lokale udviklingsprojekter og tager afsæt i de stedbundne ressourcer herunder lokale kræfter og frivillighed. Evaluering af de hidtidige projekter viser, at der mange steder i yderområderne er stor ideudvikling, iværksætterånd og frivillighed (Realdania/Hausenberg: 2010 og Havelund, & Andersen: 2012).

Flere undersøgelser viser, at andelen af befolkningen, som har udført frivilligt arbejde, er stor.

En undersøgelse (Koch-Nielsen et al., 2005), som var baseret på interview med en repræsentativ del af befolkningen (ca. 3.300 voksne) viste, at 35 pct. af de interviewede inden for det seneste år deltog i frivilligt arbejde. Undersøgelsen viste også, at danskerne i gennemsnit bruger 17 timer om måneden på frivilligt arbejde især inden for idræt, bolig- og lokalsamfund samt social- og sundhedsområdet.

Ifølge Svendsen (2012) er det lokale engagement, fællesskabet og iværksættermentaliteten stor i de danske landdistrikter sammenlignet med de større byer. Han peger på, at "udnyttelsen af de stedbundne potentialer ofte starter med de lokale beboere og deres engagement i at aktivere de lokale, unikke kvaliteter" (s. 76). Svendsen har undersøgt, hvorfor nogle landsbyer har klaret sig godt, mens andre har klaret sig mindre godt og peger på betydningen af lokal ikke-materiel kultur som lokal viden, lokale fritids- og arbejdsfællesskaber samt beliggenhed herunder herlighedsværdier" (s. 79). Han konkluderer, at lokalt engagement i form af stærke fællesskaber, mange ildsjæle og iværksætterånd er en vigtig stedbunden ressource i de tyndt befolkede områder.

Projekt Innovativ service og ældres vilkår bekræfter betydningen af foreningsliv, fællesskab og frivillighed for livet på landet. Projektet viser, at der er udviklet mange ideer til lokalområdeudvikling såvel som forsøg på at finde løsninger på transport- og dagligvareforsyning i lokalområderne (se eksempelsamlingen).

Projektet viser også, at deltagerne i workshops oplever, at der er stor mangfoldighed i landsbyernes foreninger og at foreningerne mange steder har overtaget funktionen som samlingssted, når de lokale institutioner, butikker og lignende er nedlagt. Projektet viser desuden, at ældre ofte er aktive og deltager som frivillige, holder liv i landsbyerne og formår at samle lokalbefolkningen om lokale aktiviteter. I den sammenhæng peges der på, at der er behov for at prioritere midler til frivillighed og til organiserede rammer for frivilligheden.

Ideer og erfaringer fra workshops

Workshopdeltagerne gav udtryk for, at det under de nuværende forhold ikke er muligt, at alle bosætningsområder har et bredt udbud af, eller sammenfaldende, funktioner, fordi det ikke er bæredygtigt, hverken i forhold til de frivillige eller i forhold til brugergrundlag. Deltagerne bakkede derfor op om, at flere landsbyer kan deles om forskellige funktioner.

Workshopdeltagerne oplevede, at landdistrikternes kvalitet er en anden måde at leve på og at det sociale sammenhold sammen med naturen, er de største attraktioner. Deltagerne oplevede, at der er stor social ansvarlighed og at frivilligheden er stor på landet.

Mange af deltagerne fremhævede, at det i stigende grad er op til lokale kræfter at opretholde fællesskabet, som samtidig er grundlaget for den fremtidige udvikling.

Udvikling i yderkommuner: kortlægning og strategi

Yderområderne står overfor mange udfordringer, hvor især fraflytning nødvendiggør at den offentlige service prioriteres i forhold til lokale områder. I flere kommuner er der udviklet nye metoder i landsbyplanlægningen til at skabe overblik over objektive ressourcer i landsbyerne, for at synliggøre styrker, svagheder og relationer. I nogle kommuner har man også kortlagt og prioriteret udvikling og service i lokalområder, men andre kommuner har taget fat på diskussionen om, hvor og hvordan udviklingen kan forme sig. Der er også eksempler på tværkommunale samarbejder og eksempler på samarbejde mellem kommuner og lokalsamfund.

Der er gennem de senere år udarbejdet en række publikationer, der sammenfatter viden og erfaringer om udfordringer og muligheder i de danske yderområder og landdistrikter. En nyere publikation fra Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter er *Udvikling af landsbyer – en værktøjskasse 2012*, og giver et overblik over gældende lovgivning og tilskudsordninger til igangsættelse af projekter og udvikling i landsbyer, herunder muligheder i relation til byfornyelsesloven.

I flere kommuner er der allerede - som nævnt ovenfor - iværksat udviklingsprojekter og udarbejdet strategier for den fremtidige udvikling. I nogle kommuner har man målrettet udarbejdet et omfattende videns grundlag til kortlægning og vurdering af individuelle styrker og svagheder i forskellige bosætningsområder. Det kan være grundlag for at kunne gennemføre en målrettet planlægning og udvikle lokalt tilpassede løsninger.

Dette ligger i tråd med anbefalingerne fra ministeriet, der opfordrer til, at "kommunerne danner sig et overblik over den lokale situation og lægger en strategi for, hvordan de enkelte landsbyer kan og skal udvikle sig fremover" (s. 7), og at kommunerne bør forholde sig til udfordringerne i fx kommuneplanstrategien eller i en landdistriktspolitik.

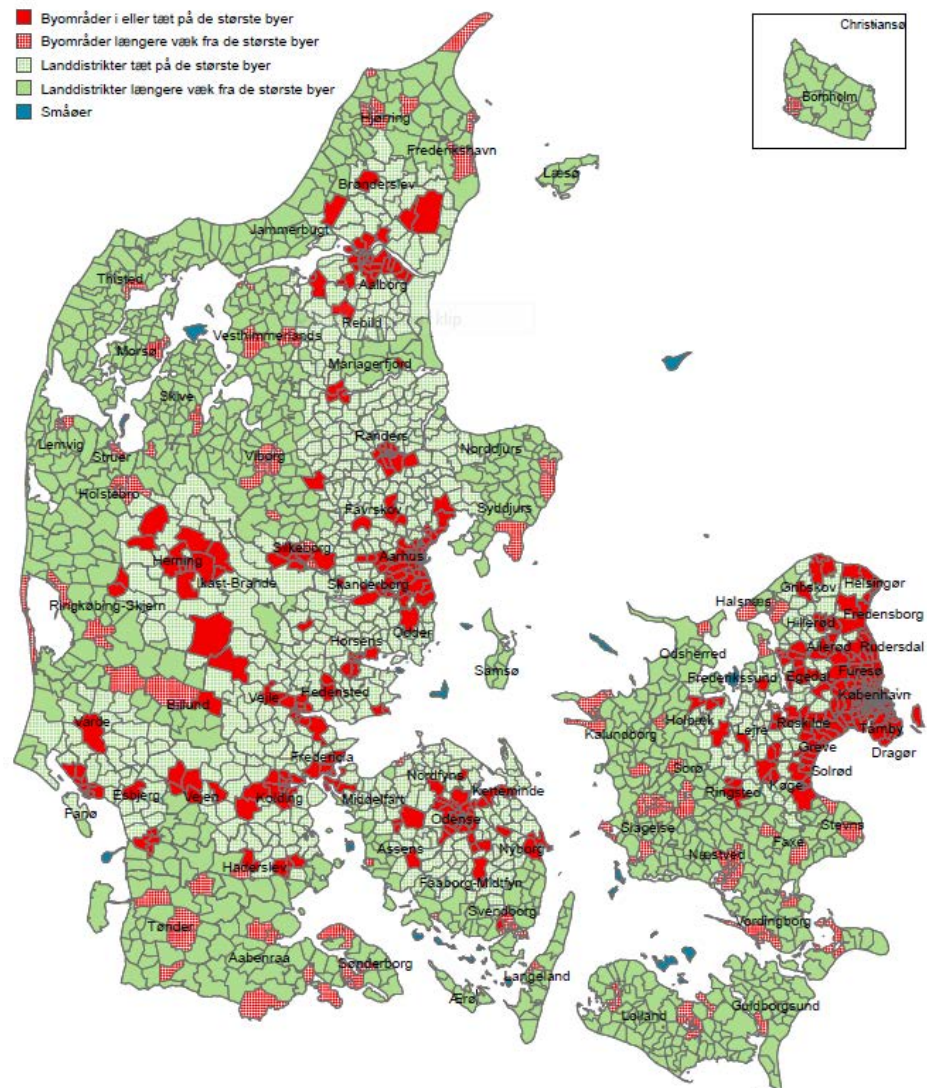
Anbefaling fra Udvikling af landsbyer – en værktøjskasse 2012

'En kortlægning af landsbyernes tilstand og udfordringer er et nødvendigt grundlag for at kunne vurdere deres fremtidsperspektiver. Kommunen bør kende de lokale forhold, ønsker og muligheder og planlægningen bør tage højde for landsbyens karakter, kulturhistorie og placering i det overordnede bymønster. Forholdene i kommunen som helhed og i den enkelte landsby kan fx kortlægges gennem befolkningsprognoser, erhvervsstatistik, husprisundersøgelser og andre objektive udviklingsdata, som suppleres med konkrete besigtigelser. Herefter kan udfordringerne identificeres' (Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2012, s. 12).

Mange landsbyer i yderområderne undergår i disse år store omvæltninger som følge af nedskæring i kommunale budgetter og i kommunal service, herunder skolelukninger, idrætsfaciliteter mv. I den situation kan en arbejdsdeling og specialisering mellem mindre byer og landsbyer være en vej til udvikling. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter peger på, at der i nogle landsbyer vil være mulighed for fx hobbylandbrug, hestehold eller håndværksvirksomhed, mens andre landsbyer primært kan fungere som bosætningssted og i nogle tilfælde fritidslandsby. Ministeriet anbefaler således at foretage en klar politisk prioritering af arbejdsdelingen mellem og støtte til de enkelte landsbyers udvikling.

'Landsbyudvikling er et område, der går på tværs af flere forvaltninger og som kræver høj grad af politisk opbakning - også til de upopulære beslutninger' (Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2012, s. 42).

Den kommunale serviceforsyning- og tilbud ligger i umiddelbar forlængelse af en sådan prioritering og arbejdsdeling mellem landbyerne, mindre byer og bosætningsområder indenfor kommunens grænser. I Regional- og Landspolitisk Redegørelse 2013 er udarbejdet et Danmarkskort over områdetyper, som viser et nuanceret billede af by- og landområder.

Figur 5: Danmarkskort over områdetyper.
Kilde: Regional- og Landspolitisk Redegørelse, 2013.

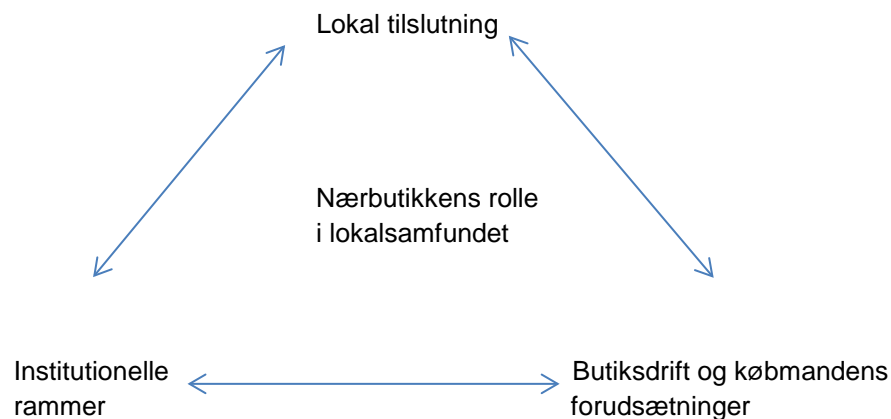
Figur 5 viser, at landdistrikter længere væk fra de største byer (grønne områder) udgør en meget stor del af arealet i Danmark, men at kun 14 pct. af befolkningen bor i de områder. I disse områder har der i perioden fra 2007 til 2013 været en befolkningstilbagegang på 3,0 pct., mens der i landdistrikterne tæt på de største byer har været en befolkningsfremgang på 2,1 pct. I redegørelsen fremgår, at der i byområderne længere væk fra de største byer har været en mindre negativ befolkningsudvikling (-0,2 pct.), mens byområderne i eller tæt på de største byer har haft en markant befolkningsfremgang (5,3 pct.) (Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2013).

Undersøgelser fra ind- og udland

Afsættet for projektet har været at søge erfaringer med konkrete løsninger i både ind- og udland mht. sammenhæng mellem boligforhold og bosætning, befordring og dagligvareforsyning for de ældre. Ønsket var at inddrage udenlandske erfaringer som inspirationskilde til mulige tiltag og ideelt set fra lande, der kan sammenlignes med Danmark. Litteratursøgningen har ført frem til en række undersøgelser, der belyser ældres boligforhold og -ønsker såvel som undersøgelser, der belyser udviklingen i dagligvarehandlen. Derudover er der gennem litteratursøgningen fundet enkelte undersøgelser om personbefordring i landdistrikter og også en række undersøgelser om ældres behov for sundhedstilbud på landet. Samtidig er det tydeligt, at der endnu ikke er udviklet dækkende løsninger eller fundet svar på de sammenhængende udfordringer, om bosætning, service- og dagligvareforsyning samt transport for immobile ældre på landet, hverken i Danmark eller i landene omkring os.

Hvis man skulle pege på en løsning, der søger at imødekomme de sammenhængende behov når vi kigger på de multifunktionelle butikker eller centre, der bl.a. kendes fra Norge, og lande som Sverige, Holland og Frankrig. I både Sverige og Norge ønsker man at sikre dagligvarebutikken tæt ved boligen i landsbyer og tyndt befolkede områder, hvilket i begge tilfælde er forbundet med støtteordninger og bevilling af offentlige midler. I den norske version ser man lokalbutikken som en vigtig aktør i nærområdet. Det er som ofte det sidste servicetilbud, når funktioner som post, benzinstation og skole er forsvundet. Det centrale i de multifunktionelle centre eller multiculture er at samle en lang række funktioner i én butik: dagligvareindkøb herunder salg af lokalt producerede fødevarer, postkontor, bogudlån, lektiecafe for skoleelever, kommunal service, cafe og mødested. Dette muliggør, at ikke plejekrævende og mobile ældre kan være selvhjulpne og uafhængige længst muligt, og samtidig bevare deres tilknytning til det hidtidige bomiljø fremfor at skulle flytte til større byer.

Erfaringerne fra Norge (Båtevik, Halvorsen & Aarflot, 2007) er, at multiculture i flere tilfælde har været centrale aktører i forhold til udviklingen i lokalsamfundet, men at forudsætningen er en udviklingsorienteret driftsansvarlig, et godt samarbejde mellem forskellige aktører såvel som en række tillægstjenester til dagligvarehandel, for at kunne drive multiculture. Undersøgelsen viser, at det er afgørende at lokale foreninger og beboere støtter op om sociale aktiviteter som et afgørende bindeled i lokalsamfundet. Undersøgelsen viser også, at en af de store udfordringer er at inddrage den kommunale organisation i samarbejdet, fordi nærbutikken kun i få tilfælde, defineres som en del af den kommunale erhvervs politik. Undersøgelsen peger samtidig på potentialet i, at kommunen aktivt indgår i udviklingen af de multifunktionelle butikker, både for at styrke bosætningspotentiale og turismetiltag i lokalområder. Der peges i den sammenhæng på behovet for, at nærbutikken integreres på en forpligtigende måde i kommune- og udviklingsplaner. Figur 6 illustrerer samspillet mellem faktorer og aktører, der påvirker nærbutikkens rolle i lokalsamfundet.

Figur 6: Faktorer der påvirker nærbutikkens rolle i lokalsamfundet.
Kilde: Gengivet efter model fra Båtevik, Halvorsen & Aarflot, 2007, s. 8.

Båtevik, Halvorsen & Aarflot (2007) beskriver den lokale tilslutning og opbakning som forholdet til lokale organisationer, kundeloyalitet mv, butiksdrift, mens butiksdrift og købmandens forudsætninger handler om butiksfaglige kompetencer, personlige egenskaber såvel som den konkrete multifunktionelle butik. I undersøgelse konkretiseres de institutionelle rammer som lovgivning, skatter og afgifter samt samarbejde med og forhold til kommunen mv. I Norge har man udviklet det såkaldte MERKUR program, der har til formål at styrke den butiksfaglige kompetence og butikens rolle i lokalsamfundet. I ovennævnte undersøgelse fremhæves MERKUR programmet som en del af rammebetingelserne.

I de tilfælde hvor samspillet mellem kommune og nærbutik fungerer godt er et fællestræk, at kommunen netop ser butikken som mulighed for udvikling i lokalområder og derfor spiller en aktiv rolle i forhold til driftsstøtte eller økonomisk støtte ved opstart af butikken. Båtevik, Halvorsen & Aarflot (2007) fremhæver, at butikken succes hænger sammen med, at indsatsen er direkte inkluderet i kommuneplanen.

Multicentre kendes også i Danmark, dog primært i mellemstore eller større byer, og kan forsyne et større område med både offentlig og privat service såvel som socialt mødested. Multifunktionelle centre eller multicentre er beskrevet yderligere i eksempelsamlingen med erfaringer fra Norge og Danmark. Svendsen (2008 & 2009) har lavet undersøgelser om multifunktionelle centre med erfaringer fra bl.a. Holland og peger på, at centrene kan understøtte 2-3 tætliggende småsamfund og bør placeres i den største og mest velfungerende landsby.

Udover multicentre findes der en række forsøg og alternative løsninger på dagligvareforsyning og befordring både i udlandet og i Danmark. Der er i flere kommuner i Danmark udviklet alternative løsninger på befordring i form af telebusser, teletaxa og lign. Der gøres desuden brug af IT som bærende element i udvikling af sundhedsteknologi og telemedicin rundt omkring i landet. Der er også eksempler på alternativer til den lokale dagligvareforsyning som vareudbringning mod betaling og rullende købmand mv. såvel som eksempler på at de ældre hentes og bringes til dagligvareindkøb f.eks. 1 gang om ugen. Der er således på forskellig vis fundet løsninger på at blive boende på landet som ældre – også selvom man ikke har bil. Nogle af disse tiltag beskrives i eksempelsamlingen.

Det gode ældre liv på landet handler dog om andet end dagligvareindkøb og befordringsmuligheder. De ældre har også behov for og ønske om at deltage i aktiviteter og foreningstilbud, også for at kunne komme udenfor lokalområdet.

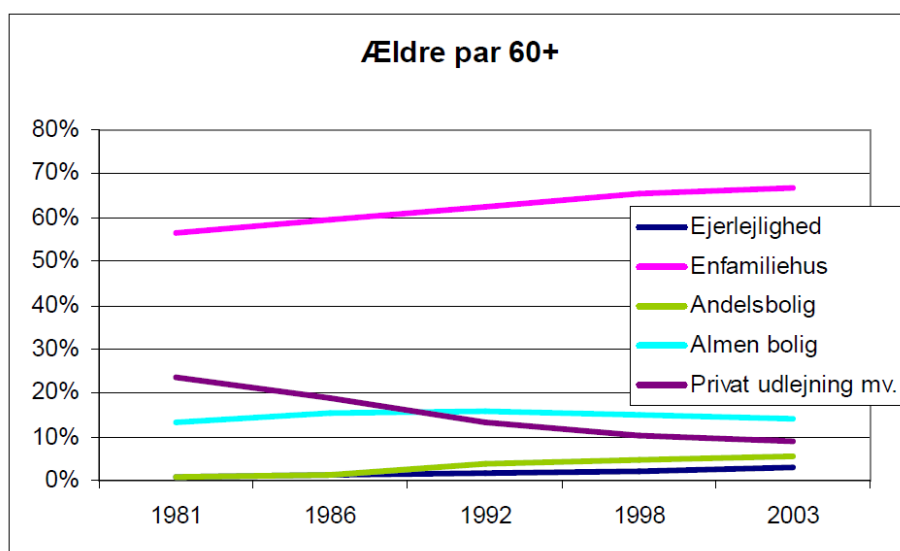
I det følgende sammenfattes resultater fra en række danske undersøgelser om ældres bolig- og bosætningspræferencer, udviklingen i dagligvareforsyning generelt og i landområder såvel som transport og befordring på landet. Denne viden har dannet baggrund for at afholde workshops, og de følgende afsnit er suppleret med erfaringer og vurderinger, der er udviklet og kommet til udtryk gennem projektets workshops.

Ældres boligsituation, bolig- og bosætningsønsker

Danskerne bor generelt længe i deres bolig. Flytninger og valg af bopæl sker typisk i forskellige aldre og livsfaser og fra 50 års alderen falder flyttemobiliteten drastisk. Ældre mennesker har således generelt boet mange år i deres bolig og er blevet knyttet til både boligen og bosætningsområdet.

Ældres boligsituation

En undersøgelse om den danske befolknings boligønsker (Kristensen & Andersen, 2009) bekræfter andre undersøgelser og viser, at boligpræferencer ændrer sig gennem livsforløbet. Undersøgelsen viser desuden, at danskerne foretrukne familiebolig er en ejerbolig i et enfamiliehus og at denne boligform er blevet mere populær (s. 4). Kristensen & Andersen (2009) konkluderer, at "hovedtrækkene er, at præferencerne over livsforløbet skifter fra vægt på byens tilbud til nærhed til ens sociale netværk blandt de unge uden børn, til prioritering af børnenes vilkår blandt børnefamilierne, og til prioritering af natur og social homogenitet i boligområdet hos de ældre" (s. 72). Gottschalk, Boll Hansen & Glerup (2005) udtrykker det som, at "flytninger kan ses som led i overgangen mellem forskellige livsfaser, hvor boligen tilpasses de forskellige livsfasers behov. De fleste husstande flytter forholdsvis hyppigt i de yngre år, herefter er der normalt længere mellem flytningerne, og de ældste aldersgrupper flytter, sammenlignet med andre, relativt sjældent" (s. 4). Figur 7 viser, at størstedelen af ældre par over 60 år bor i enfamiliehus og at andelen har været stigende, hvorimod andelen af ældre par som bor i privat udlejning er faldet i perioden fra 1981-2003.

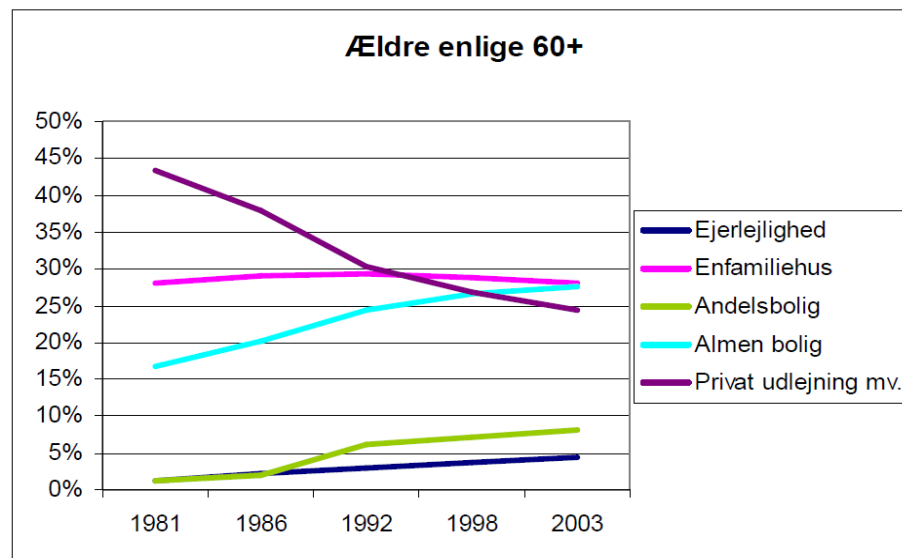
Figur 7: Ældre par 60+ år fordelt på boligformer, 1981-2003.

Kilde: Kristensen & Andersen, 2009, s. 68.

Af figur 8 ses, at bolig mønstret for ældre enlige er væsentligt anderledes, og at andelen af ældre enlige der bor i enfamiliehus udgør godt 30 %, mens andelen der bor i almene boliger, såvel som i andelsbolig eller ejerlejlighed,

er stigende. Især andelen der bor i almene boliger er steget i perioden, hvilket i rapporten bl.a. forklares med stigning i byggeri af almene ældreboliger. Figuren viser også, at andelen af ældre enlige der boede i privat udlejning udgjorde næsten 45 % i 1981, men faldt til 25 % i 2003 (Kristensen & Andersen, 2009, s. 68). I en undersøgelse af Gottschalk, Boll Hansen & Glerup (2005) fremgår det, at andelen af ældre som bor i ejerbolig er faldet fra 1997-2002, mens andelen som bor i lejebolig eller andelsbolig er steget.

Figur 8: Ældre enlige 60+ år fordelt efter boligform, 1981-2003.

Kilde: Kristensen & Andersen, 2009, s. 68.

Ældresagen viser, at andelen af ældre over 65 år som bor i ejerbolig er stor, og at dette især gør sig gældende på landet og i store dele af yderområderne. For ældre over hele landet bor langt hovedparten i eget hjem, nemlig 96 % i aldersgruppen 65-79 år, mens 77 % af ældre over 80 år bor i eget hjem. Kun en mindre gruppe af de ældre, nemlig 4 % i aldersgruppen 65 – 79 år, bor på plejehjem eller i ældrebolig. For aldersgruppen over 80 år bor 15 % i ældrebolig og 5 % på plejehjem. (Ældresagen, 2007). I dag er den kommunale ældrepleje opbygget så den leveres i alle dele af landet og de ældre kan få hjælp uanset hvor de bor. Udviklingen er dog gået i retning af mindre plejebæbehov, og generelt er det blevet nemmere at blive boende, også med plejebæbehov (Boll Hansen, 2012). Kun for de allersvageste er plejeboliger uden for de vante bo miljøer en løsning, som nogle ældre mere eller mindre frivilligt flytter til. Det er således ganske få ældre, som bor på plejehjem, primært de ældste ældre over 95 år, hvoraf ca. halvdelen bor på plejehjem (Gottschalk, 2012).

Ældres bolig- og bosætningsønsker

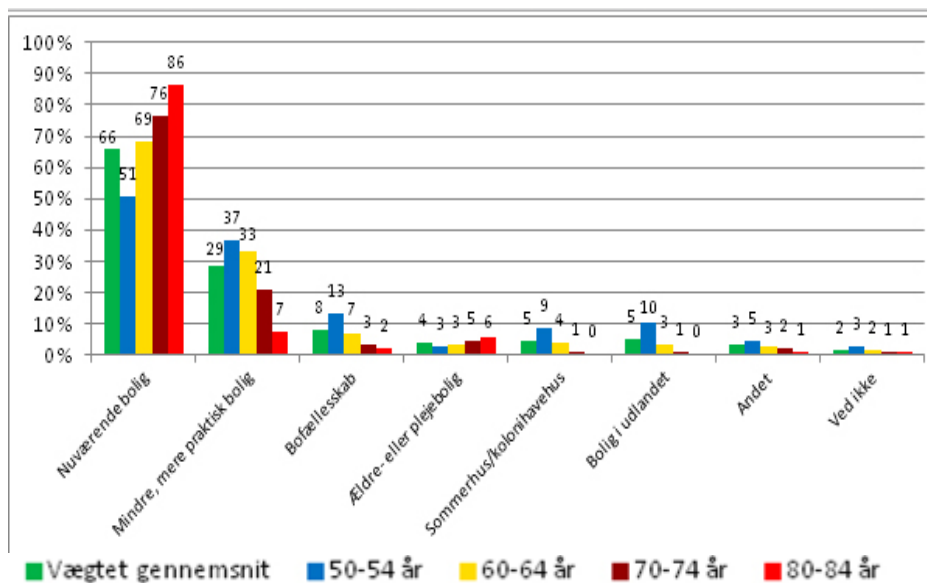
Nutidens ældre bliver ældre på mange forskellige måder og har forskellige ønsker, behov og ressourcer – også i forhold til boligen. En nyere undersøgelse om boligforhold for ældre over 70 år (Boligøkonomisk Videnscenter, 2011) viser, at et klart flertal af de ældre er tilfredse med deres nuværende bolig og deres næromgivelser og ønsker ikke at flytte. For dem er deres fremtidige ældrebolig den bolig, som de allerede bor i (s. 10). Undersøgelsen viser dog også, at 20 % gerne vil have en mindre bolig såvel som en mindre have end deres nuværende.

En undersøgelse (Institut for Fremtidsforskning, 2004) differentierer som tidligere nævnt mellem 'de unge ældre', 'de ældre' og 'de afhængige ældre' og fremhæver, at de unge ældres boligbehov ikke adskiller sig væsentligt fra andre befolkningsgrupper med hensyn til funktion og indretning, hvor egentlig ældreboliger er rettet mod de øvrige to grupper af ældre (s.26).

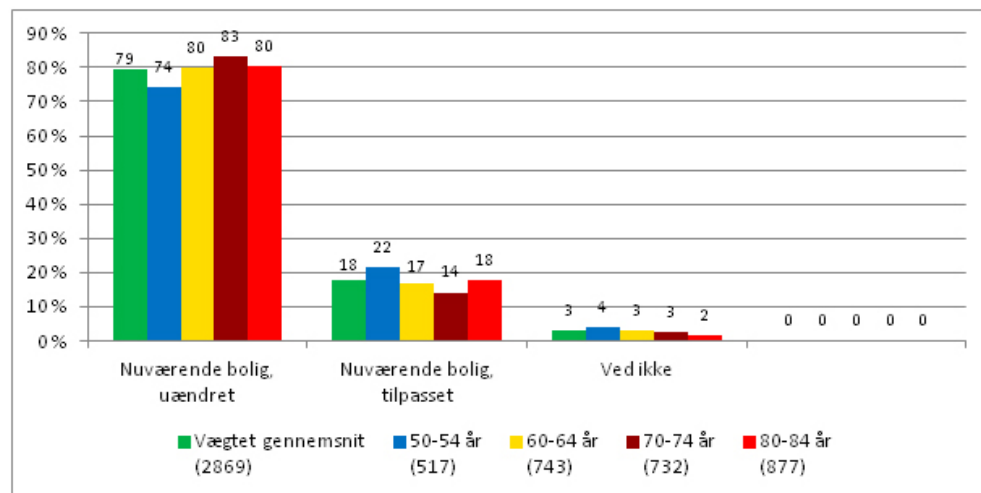
Kristensen & Andersen (2009) viser, at mellem ca. 60-90 % af hele befolkningen, hovedsagelig afhængig af livsfase, ønsker at bo i enfamiliehus, herunder er ca. 80 % af ældre par, mens andelen er lavere for ældre enlige, men dog alligevel knap 60 %. Undersøgelsen viser desuden, at ønsket om mindre boliger, især er markant for unge enlige og par, men også for ældre enlige (s. 29). Undersøgelsen fra Boligøkonomisk Videnscenter (2011) viser, at lidt over 1/5 af ældre i alderen 70-90 årige har rum i boligen, som de ikke længe bruger, og at 10 % af de ældre har trapper i boligen, som de har svært ved at komme op og ned ad.

En anden undersøgelse er et Fremtidsstudie fra Ældresagen (2011), som har kortlagt ældres bolig og bosætningspræferencer og viser, som ovenfor, at de fleste ønsker at blive boende i den bolig de har. I undersøgelsen er spurgt til fire grupperinger af ældre, nemlig 50-54 årige, 60-64 år, 70-74 år og 80-84 årige. Undersøgelsen viser også at størstedelen af de ældre bor i ejerbolig, og at næsten hver anden bor i parcelhus. Fremtidsstudiet viser, at lysten til at flytte i ældre- og plejebolig er meget lille og at det kun er ved tanken om, ikke længere at kunne klare sig alene, at de ældre accepterer, at det kan blive nødvendigt at flytte i ældre- eller plejebolig. Figur 9 viser, at i gennemsnit, vil 66 % af de fire aldersgrupper helst blive boende i deres nuværende bolig. Figuren viser også, at andelen der ønsker at blive boende i deres nuværende bolig stiger med alderen og er allerhøjest for de 80-84 årige. Undersøgelsen viser desuden, at en tredjedel af de 70- og 80-årige (33 hhv. 36 %) har boet i deres bolig i mange år, nemlig mindst 30 år.

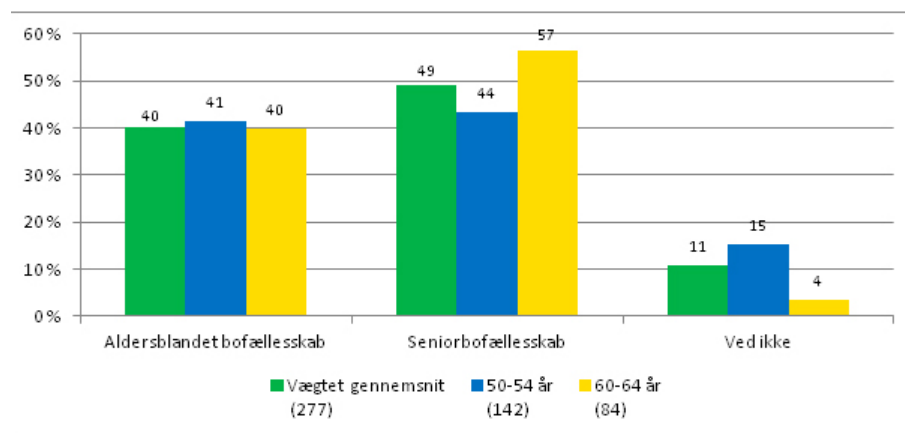
Figur 9: Hvordan vil du helst bo som ældre?
Kilde: Ældresagen (2011): Fremtidsstudie.

Undersøgelsen fra Ældresagen viser, at i gennemsnit vil kun 4 % flytte i ældre- eller plejebolig som ældre, men at andelen dog stiger med alderen og udgør hhv. 5 og 6 % for de 70+ og 80+ årige. Figur 10 viser, at ca. 80 % af ældre i Danmark ønsker at blive i deres nuværende bolig uden at denne ændres, mens den resterende del ønsker tilpasninger til boligen og en lille gruppe ikke har taget stilling til, hvordan de ønsker at bo.

Figur 10: Nuværende bolig i uændret eller tilpasset tilstand?
 Kilde: Ældresagen (2011): Fremtidsstudie.

I Ældresagens Fremtidsstudie (2011) er spurgt til, hvorvidt de ældre ønsker at flytte i bofællesskab og studiet viser, at samlet set vil 8 pct. af de fire generationer flytte i bofællesskab, mens en større andel nemlig 13 pct. af de 50-årige synes, at det er en attraktiv boligform. Derimod er der næsten ingen 70- og 80-årige, der vil flytte i bofællesskab. Undersøgelsen peger desuden på, at et tilsvarende studie fra 2002 viste, at de fleste af dem, der ville flytte i bofællesskab ønskede at flytte i aldersblandet bofællesskab, mens fremtidsstudiet fra 2011 viste, at ønsket i højere grad var et seniorbofællesskab. Figur 11 viser hvilken form for bofællesskab, som den andel af de ældre (8%), der har interesse i bofællesskab foretrækker.

Figur 11: Hvilket bofællesskab?
 Kilde: Ældresagen (2011): Fremtidsstudie.

En ny undersøgelse (Pedersen, 2013) viser, at bofællesskaber for ældre tiltrækker seniorer fra mange dele af samfundet og at de ældre som har valgt denne boligform, er glade for seniorbofællesskaber. De første bofællesskaber for ældre blev etableret for omkring 25 år siden, og der findes ifølge undersøgelsen mellem 200-300 seniorfællesskaber, typisk anlagt som en klynge af huse og egne boliger for beboerne samt et fælleshus. En undersøgelse fra Institut for Fremtidsforskning (2004) viser, at bo- og seniorfællesskaber er attraktive for nogle, men det er fortsat en meget lille andel af de ældre, som vælger bofællesskab (s. 43).

Ideer og erfaringer fra workshops

Deltagerne i projektets workshops forholdt sig kun i begrænset omfang til konkrete bolig- og boformer, men diskuterede 'oldekolle' i form af ældre, der bor sammen med ældre eller flere generationer og/eller familier der bor sammen. Der blev i disse workshops foreslået, at en række familier kan bo sammen og hjælpe hinanden, have en bil sammen og hyre en chauffør, evt. i løntilskud, hvilket kan forbedre grundlag for fælles indkøb og for at få varer bragt ud. Det blev også fremhævet, at et generationsbo-fællesskab også kan give mulighed for fællesspisning og fælles faciliteter, gård, have mm.

Der var enkelte i de afholdte workshops som syntes godt om ideen, især fler-generations bofællesskaber eller kollektiver, hvor der både bor ældre og børnefamilier, men generelt var opbakningen begrænset, idet de fleste deltagere mente, at boligformen matcher dårligt med individuelle behov og ønsker.

Undersøgelser fra Ældresagen viser, at tendensen blandt ældre er, at de ikke vil udskilles, men at de gerne vil blande sig med andre generationer. Dette bekræftes af en undersøgelse om ældres boligsituationen, bolig-og bosætningsønsker på Vest Lolland (Friis & Scherg et al., 2012). Undersøgelsen viser, at den generelle holdning blandt respondenterne er, at diversitet i alder, socio-økonomi og kulturel baggrund skaber et attraktivt og levende boligmiljø. I modsætning hertil viser en undersøgelse fra Institut for Fremtidssforskning, (2004), at de ældre helst vil bo sammen med andre ældre (s. 55). Interview med beboere i Vest-Lolland viser også, at selvom de ældre er positivt indstillet overfor en blandet beboersammensætning, giver de udtryk for til-og fravalg af konkrete befolkningsgrupper. Undersøgelsen viser desuden, at beboerne har stedbundne sociale netværk og at de ønsker at bo på landet og forblive i lokalområdet (Friis & Scherg et al., 2012). En rapport fra Ældremobiliseringen (2000) viser samme resultat, nemlig at de fleste ønsker at blive boende i deres lokalområde (s. 30). Generelt er der stor stedbundethed hos de ældre og en del ældre der bliver nødt til at flytte, vil flytte indenfor en radius af 10 km. Samtidig er der en tendens til, at nogle ældre på landet gerne vil flytte til mindre byer, hvor der er mere liv (Kähler, 2012).

Kristensen & Andersen (2009) viser tilsvarende, at ældre enlige som bor på landet fortsat ønsker at bo på landet. Denne undersøgelse viser også, at flere ældre par ønsker at bo på landet end dem som aktuelt bor på landet. Sidstnævnte bekræftes af andre danske undersøgelser (Nørgaard et al., 2010, Skifter Andersen et al., 2010), der viser, at børnefamilier, men også ældre par, udgør de største grupper der bosætter sig på landet og i yderområderne og for hvem naturen er den største attraktion.

Flyttemotiver

To danske undersøgelser (Friis, Scherg m.fl., 2012 og Gottschalk, Boll Hansen & Glerup, 2005) viser, at de hyppigste flyttemotiver for ældre er at få en mindre og/eller billigere bolig, og en bolig uden trapper og have. Hovedkonklusion hos Friis, Scherg et al.(2012) er, at der er stor efterspørgsel efter rækkehuse, samt, at der blandt de ældre og midaldrende husejere er stor interesse for at flytte til mindre og ældreegnede boliger, når den fysiske funktionsevne nedsættes. Interessen hænger især sammen med enten aktuelle eller forventede aldersrelaterede funktionsnedsættelser, der vurderes at gøre vedligeholdelse af hus og have besværlig, og bilkørsel umulig. Der er altså for flere ældre interesse for at flytte til mindre og ældreegnede boliger omkring livsfaseskift, hvor behovet for mindre, nemmere bolig især melder sig i overgangen fra ældre par til ældre enlig.

Undersøgelsen viser, at store og gamle vedligeholdelseskrævende ejerboliger og bilafhængighed er forhold som vurderes at være, eller blive, problematiske i alderdommen for mange. Hertil kommer, at i mange parcelhuse fra 1960'erne samt 1970'erne er varmeudgiften den største løbende udgift, og at større energirenoveringer vil være vanskelige at finansiere. Undersøgelsen viser meget entydigt, at der er et stort ønske om at flytte i en mindre (2½-3 vær.) etplansbolig, gerne rækkehuse, dvs. tæt-lav byggeri. Der er også tydelige præferencer for en lejebolig, især almene boliger. Registerdata bekræfter entydigt disse boligpræferencer blandt de flyttende ældre på Lolland: De ældre søger mod de almene boliger og især rækkehusene. Undersøgelsen der har samlet erfaringer fra middelaldrende og ældre bosat på Vest-Lolland viser, at det almene rækkehus fremhæves som en ideel bolig for ældre, fordi den tilbyder vedligeholdelsesfrihed og giver mulighed for en lille have, som næsten alle de interviewede sætter stor pris på. Der er derudover overvejende et ønske om at bo mere bynært (Friis & Scherg et al, 2012).

Gottschalk, Boll Hansen & Glerup (2005) har analyseret flytteovervejelser, såvel som faktiske flytninger, for ældre i alderen 52 til 77 år og viser, at dårligt helbred gav anledning til at overveje at flytte, mens skilsmisse og dødsfald fylder mindre i overvejelserne om at flytte, men mere i forhold til faktiske flytninger. De nævnte undersøgelser viser, at de ældre – for de flestes vedkommende – helst vil bo i egen bolig indtil de er plejkrævende.

En anden undersøgelse (Boligøkonomisk Videnscenter, 2011) viser, at langt størstedelen af de 70-90 årige er glade for deres bolig og bosætningsområde, og at der kun er ganske få forskelle nemlig mellem 1-2 % mellem de ældre som bor i parcelhuse i større byer hhv. i en udkantskommune. Derimod var ældre, i almenbygget boligbyggeri fra 1965-1980, mindre tilfredse med boligområdet (s. 26).

Ideer og erfaringer fra workshops

Workshopdeltagerne gav udtryk for, at udgangspunktet for at bo på landet er, at man er mobil og rask, men der er samtidig enighed om, at det er nødvendigt at flytte, hvis man bliver syg og har brug for omfattende hjælp og pleje. I de afholdte workshops blev der lagt vægt på, at de ældre selv må bestemme hvor de vil bo, men det fremhæves samtidigt, at de som bor helt ude på landet og som ikke kan klare sig selv, må flytte ind til steder, hvor der er større tilgængelighed til pleje, detailhandel mv. Selve boligen anses ikke som det store problem, det er i stedet beliggenheden der er afgørende.

Flere af workshopdeltagerne gav udtryk for, at nogle ældre, heriblandt enkelte workshopdeltagere, selv har solgt deres hus og er flyttet til nærmeste større by for at være tæt på tilbud og muligheder.

Et forslag var at oprette en bytte-boligordning, hvor potentielle tilflyttere har mulighed for at 'prøve livet på landet af' og fx boligbytte mellem beboere der bor i mindre byer og som ønsker at flytte til en landsby med ældre, som bor på landet og som gerne vil flytte til en mindre by.

Barrierer for ældres flytning

Undersøgelsen fra Boligøkonomisk Videnscenter (2011) om boligforhold for ældre over 70 år viser, at lidt over en fjerdedel af de ældre overvejer at flytte inden for de næste 5 år, primært for at få en mindre bolig, pga. svigtende helbred eller for at slippe for havearbejde. For den resterende gruppe af ældre, som ikke overvejer at flytte, var der flere forskellige begrundelser. En re-

lativ stor gruppe kunne ikke overskue besværet i at flytte, eller ønskede ikke at flytte, pga. boligudbud i området. For nogle var alternative boliger for dyre, men fælles for de fleste der ikke ønskede at flytte var, at de ikke ønskede at forlade deres omgivelser (s. 38). I rapporten konkluderes, at der tegner sig et billede af, at der vil komme et marked for ældreboliger i de ældres nærområder fx gennem ombygning og tilpasning af eksisterende boliger (s. 40).

Formålet med undersøgelsen af Gottschalk, Boll Hansen & Glerup (2005) var at belyse, hvad der har betydning for, at 50+ årige får realiseret deres overvejelser om at flytte, og hvilke barrierer der måtte være for, at ældre får tilpasset deres bolig til deres behov og ønsker (s. 4). Undersøgelsen viste, at alder spiller en rolle i forhold til flytteovervejelser, idet de 72- og 77 årige ikke så ofte overvejer at flytte som de yngre aldersgrupper (s. 2). Dem, der er blevet alene overvejer i højere grad end andre at flytte, og de flytter også i højere grad end andre. Undersøgelsen viser også, at beboere som bor isoleret i et landdistrikt i højere grad end andre flytter, mens beboere, der har boet længe (mindst 10 år) samme sted, flytter i mindre grad end andre (s. 3). Et aspekt i undersøgelsen var ældres flytninger på landet og en af konklusionerne var, at der er en tendens til, at nogle ældre flytter fra landdistrikter til større eller mindre byer, men også at mange ældre, som bor isoleret, faktisk ønsker at flytte, men at de fastholdtes i deres bolig, som ikke kan sælges til en acceptabel pris. Dette aspekt belyses yderligere i den tidligere nævnte undersøgelse om ældres boligsituationen, bolig- og bosætningsønsker på Vest Lolland (Friis, Scherg et al., 2012). Undersøgelsens formål var at kortlægge boligønsker og boligbehov hos den Vestlollandske midaldrende og ældre befolkningsgruppe (55+ årige) samt vurdere efterspørgslen efter nybyggeri af ældrevenlige boliger på Vestlolland. Som tidligere nævnt viste undersøgelsen, at der blandt ældre og midaldrende husejere var stor interesse for at flytte til mindre og ældreegnede boliger. Undersøgelsen viste, at den primære forklaring på at respondenterne med et 'stort' flyttebehov endnu ikke var flyttet var, at de ikke kunne sælge huset til en pris, de fandt acceptabel.

Der er således en række strukturelle barrierer, der blokerer for ældres flytning. Mens ældreboligpolitikken kan siges at være en kombination af 'længst muligt i eget hjem' og 'flyt i tide', kan sidstnævnte siges at være en særlig udfordring for de ældre, som bor i landets yderområder. Det stagnerede boligmarked kombineret med begrænsninger i realkredit til boligkøb i yderområderne, hæmmer ældres muligheder for at flytte fra egen bolig på landet til en tidssvarende og ældreegnet bolig i en mindre by.

Ideer og erfaringer fra workshops

Deltagerne i de afholdte workshops lagde vægt på det positive ved at bo på landet, og at de ældre har stor tilknytning til deres bolig og bosætningsområde, og vil derfor helst blive boende, så længe det er muligt. Deltagerne gav samtidig udtryk for, at mange ældre ønsker at flytte fra landet for at bo i en mindre by, hvor der er kort afstand til indkøb, læge, kommunal service mv.

Deltagerne gav udtryk for, at mange ældre gerne vil flytte, men begrænsning i lånemuligheder i landdistrikter gør, at man ikke kan sælge, hvilket er med til at fastholde de ældre på landet.

Der blev også foreslået en ordning med frivillige, der kan hjælpe ældre med at konkretisere ønsker til og muligheder for flytning.

Der blev også peget på behovet for at sikre mulighed for realkreditlån ved handel evt. gennem statsgaranti.

Dagligvareforsyning

Udviklingen i detailhandlen har gennem flere år i hele landet gået i retning af store varehuse og butikskæder, der kan tiltrække kunder via et større udbud. Som vist i tabel 1 er antallet af butikker i Danmark generelt faldet gennem de sidste årtier, men især på landet og i byer med under 3.000 indbyggere er antallet af butikker gået tilbage fra 1.715 butikker i 2001 til 1.441 i 2011 indbyggere (De Samvirkende Købmænd, 2012). Tilbagegang i detailhandlen på landet hænger sammen med befolkningstilbagegangen, men også med ændrede indkøbsvaner. Den lokale dagligvareforretning i landdistrikterne er i mange tilfælde blevet udkonkurreret af de store butikskæder, og har været nødsaget til at lukke pga. manglende kundegrundlag.

Tabel 1: Udviklingen i antallet af butikker fordelt efter urbanisering:

Urbaniseringsgrad	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hovedstadsområdet	537	535	523	522	545	534	533	546	554	554	544
Byer over 20.000	487	487	496	515	533	524	543	540	538	540	550
Forstæder Odense/ Ålborg/Århus	95	97	99	107	108	107	108	106	105	104	107
Byer 3.000 – 20.000	418	416	417	432	436	432	431	428	418	422	415
Land og byer under 3.000	1.715	1.671	1.658	1.647	1.638	1.571	1.549	1.542	1.489	1.486	1.441
Total	3.252	3.206	3.193	3.223	3.260	3.168	3.164	3.162	3.104	3.106	3.057

Kilde: De Samvirkende Købmand baseret på Dansk Dagligvarehandel 10-års statistik 2001-2011, Retail Institute Scandinavia.

Undersøgelser om og erfaringer med dagligvareforsyning

Der er begrænset materiale omkring udfordringen med dagligvarehandel på landet, men i 2012 udarbejdede 'Detailhandelsforum' en analyse af muligheder for at styrke detailhandlen i mindre butikker og med særskilt fokus på landdistrikterne. Detailhandelsforum er bredt sammensat med deltagelse af en lang række organisationer og offentlige myndigheder som De Samvirkende Købmænd, COOP, Dansk Detail, Energi og Olieforum, Nærbutikkernes Landsforening, Håndværksrådet, Danske Slagtermestre, Horesta, HK-Handel, Landbrug & Fødevarer, Dansk Industri, Forbrugerrådet, Erhvervsstyrelsen, Kommunernes Landsforening, Miljøministeriet, Skatteministeriet, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Indenrigs- og Sundhedsministeriet samt Erhvervs- og Vækstministeriet.

Detailhandelsforums analyse havde med afsæt i detailhandlens rolle for liv og bosætning i alle dele af landet, til opgave at belyse de generelle rammer for drift af små butikker. Analysen så også på mulighederne for at skabe gode rammer for dagligvareindkøb inden for en rimelig afstand, særligt med fokus på problematikken i yderområderne (s. 14).

I analysen konstaterede Detailhandelsforum, at forbrugernes vigtigste præferencer i forhold til valg af supermarked er: 1) tæt på hjem eller arbejde; 2) at kunne købe varer ét sted og; 3) rimelig sammenhæng mellem pris og kvalitet (s. 7). Flere undersøgelser viser, at en stor del af dagligvareindkøb foregår i forbindelse med pendling mellem hjem og arbejdsplads. Det begrundes med begrænsede beskæftigelsesmuligheder i landdistrikterne, hvor hver anden indbygger er bosat i en landsby og typisk arbejder i en større by, hvor der formentlig ofte vil være gode indkøbsmuligheder. I rapporten fra Detailhandelsforum peges derfor på, at dette kombineret med et begrænset vareudbud i en lokal dagligvarebutik, trækker i retning af indkøb i de store supermarkeder. Mens denne udvikling ikke nødvendigvis er problematisk for den erhvervsaktive del af befolkningen, kan dagligvareindkøb i kombination med begrænsede muligheder for offentlig transport, blive svært at håndtere for de dele af befolkningen, som ikke er i arbejde og for immobile ældre.

Der er som tidligere nævnt udviklet alternativer til den lokale dagligvareforsyning som vareudbringning mod betaling og rullende købmand, grønthandler, ostemand og bager såvel som eksempler på, at de ældre hentes og bringes bus og køres til dagligvareindkøb. Private handlendes vareudbringning baseres som oftest på brugerbetaling, men der er også eksempler på, at en lokal brugs betaler en vognmand for at køre de ældre i landdistrikterne til Brugsen 1 gang om ugen. Andre løsninger på indkøbsproblematikken er f.eks. plejehjemmet som kører en bus til Brugsen 1 gang om ugen. Der er også, ifølge en undersøgelse fra Ældremobiliseringen (2000), en række eksempler på, at pensionistforeninger og ældre, som hjælper andre ældre. Hjælpen består bl.a. i at arrangere kørsel med vognmand, som bringer de ældre frem og tilbage mod betaling. I nogle tilfælde er der også frivillige med på bussen, som kan hjælpe med at bære varer (s. 33). Men som påpeget af Detailhandelsforum, synes antallet af projekter om dagligvarebutikker at være begrænset. Detailhandelsforum peger på, at antallet der modtager støtte fra Landdistriktsprogrammet, Fiskeriprogrammet eller Landdistriktpuljen er meget lille, hvilket muligvis skyldes manglende kendskab til mulighederne for at opnå støtte (*se eksempelsamlingen mht. offentlige støtteordninger og puljemidler*).

En mulighed for at erstatte den lokale dagligvarebutik på landet er E-handel. Imidlertid er den teknologiske infrastruktur præget af ufuldstændig dækning, hvilket begrænser bestilling af varer. Dagligvarehandel på nettet er også et forholdsvist nyt fænomen, hvor udbringning kun sker indenfor et begrænset område. I nogle e-butikker kan varerne bestilles online, men skal afhentes i en fysisk butik, hvilket forudsætter transportmuligheder.

Ideer og erfaringer fra workshops

I de afholdte workshops fortæller deltagerne, at man i lokalområderne, som følge af udviklingen, har været nødsaget til at finde konkrete løsninger på udfordringen med dagligvareindkøb. I mange tilfælde klares indkøb ved samkørsel med naboer eller vareudbringning. De gældende regler giver kommunerne mulighed for at give tilskud til udbringning af varer efter Serviceloven, men kun til visiterede borgere.

Workshopdeltagerne havde ingen erfaring med kommunal udbringning af dagligvarer. Derimod gør en del af workshopdeltagerne indkøb via e-handel, som dog er en stor barriere for mange ældre på landet.

Når dagligvareindkøb foregår langt fra boligen øges både transporten og transportomkostningerne for borgere i landdistrikterne. Og det er ikke kun dagligvareforsyning der er et problem, der er også behov for andre former for indkøb og service. Derudover har den lokale dagligvareforsyning også fungeret som mødested, som flere undersøgelser påpeger, er afgørende for lokalsamfundet. Med lukning af den lokale købmand forsvinder en del af grundlaget for det sociale liv og uformel – men vigtig – social kontakt.

Der findes som tidligere nævnt flere eksempler på multicentre, bl.a. fra Frankrig, Tyskland, Finland, Sverige og Norge. Multicentre kombinerer typisk dagligvareudsalg med bank og posthus, turistinformation samt kommunale serviceydelser, IT-faciliteter mv.. I en dansk sammenhæng har Svendsen (2008 & 2009), på baggrund af hollandske erfaringer, introduceret ideen om lokal centralisering som model for offentlige serviceydelser på landet. Ideen er at etablere centre, der kombinerer en række offentlige serviceydelser som skole, læge, hjemmepleje, apotek, bibliotek, børnehave, vuggestue, ungdomsklub, idrætstilbud mv. Svendsen peger på, at centret bør etableres mellem 2-3 tætliggende småsamfund og placeres i den største og mest velfungerende landsby. Svendsen (2009) redegør i Tabel 2 for fordele og ulemper ved multicentre baseret på danske erfaringer.

Tabel 2: Lokal centralisering: Opsummerende oversigt over de største fordele og problemer.

Fordele	Problemer
Moderne, tidssvarende bygninger	Et langt og opslidende forarbejde
Nærhedsprincip	Husets placering
Økonomiske stordriftsfordele	Økonomien
Lokalt samarbejde	Samarbejdsvanskeligheder
Tiltrækning af tilflyttere	Sikkerhed (indbrud o. lign)
'Fremtidssikring' af lokalsamfundet	
Mange typer aktiviteter med mange formål	
Aktivering af folk uden for arbejdsmarkedet	

Kilde: Gengivet efter model fra Svendsen, 2008, s. 60.

Svendsen (2009) peger på behovet og muligheden for at udvikle multifunktionelle centre på landet, som ideelt set bør indeholde en skole og sundhedsydelser, forskellige former for privat service samt fysiske rammer for sport- og foreningsaktiviteter, som beskrevet tidligere. Multicentre rummer også muligheden for at samle en række funktioner i én butik: dagligvareindkøb, postkontor, bogudlån, kommunal service, cafe og mødested. I en dansk sammenhæng peges der imidlertid på, at dagligvarekæder som Fakta, Netto, Rema 1000 ikke ønsker at tillægge funktioner til dagligvareindkøb, hvorfor multicentre i givet fald må udvikles ad anden vej (Tandrup, 2012).

Ideer og erfaringer fra workshops

Flere af deltagerne i workshops gav udtryk for, at når man bliver ældre, er dagligvareforsyning en faktor som medvirker til, at man overvejer at flytte i modsætning til tidligere, hvor der var flere lokale muligheder og tilbud og dermed bedre mulighed for at blive boende.

De fleste deltagere mente, at de multicentre er en god løsning, hvor man kombinerer fx børnehave, skole og plejehjem og at dagligvareforsyningen tilsvarende kan kombineres med andre aktiviteter fx en cafe, hvor man kan mødes og udvikle fællesskaber.

Der blev i en workshop peget på behovet for regionalt tilpassede løsninger mht. dagligvareforsyning, hvor afstandene i mange yderområder er meget store, hvilket giver særlige udfordringer.

Der peges i rapporten fra Detailhandelsforum (2012) på, at en af mulighederne for befolkningen i yderområderne for at foretage dagligvareindkøb er servicestationerne, der ud over brændstofsalg, kan tilbyde en række tillægsfunktioner som f.eks. apoteksbetjening, postekspedition, biblioteksbetjening, private services som fotoindlevering, skoreparation mv. såvel som dagligvareudsalg. I rapporten beskrives desuden, at der flere steder har været forsøg med borgerservice, bankservice mv. hos den lokale købmand, men at dette har måttet opgives. Der er en lang række anbefalinger i Detailhandelsforums analyse, hvor der bl.a. peges på behovet for at undersøge mulighederne for at styrke den lokale detailhandels deltagelse i udbud af offentlig indkøb af varer og tjenesteydelser. Der henvises i rapporten til de nuværende bindinger og regulering for servicestationernes salg af dagligvarer mm., der begrænser muligheden for at foretage dagligvareindkøb i yderområderne. Der peges dog også på at styrke muligheden for at opretholde dagligvarebutikker i landsbyer og i tyndt befolkede områder med afsæt i erfaringerne fra Sverige og især Norges tidligere omtalte Merkur model.

Lokale erfaringer med dagligvarehandel

Bascon (2012) udarbejdede en rapport og detailhandelsanalyse i landdistrikter i sammenhæng med, at der i LAG Ringkøbing-Skjern blev iværksat et forsøg på at ændre på befolkningens indkøbsvaner. Afsættet for undersøgelsen var, at kundegennemstrømningen i de lokale dagligvareforretninger ikke er tilstrækkelig til at tilbyde et udvalg, der matcher forbrugernes ønsker.

I rapporten peges på, at der stadig er et væsentligt potentiale for at drive butikker i landdistrikterne. Ifølge undersøgelsen er der en række myter blandt forbrugerne om den lokale detailhandel; For mange skyldes fravalget af den lokale købmand en forventning om, at man ikke kan foretage alle indkøb hos den lokale købmand, at priserne er væsentligt højere end i de større supermarkeder, og at det alt i alt er en økonomisk og tidsmæssig fordel at foretage sine indkøb i butikkerne i de større byer. I undersøgelsen og rapporten er vurderingen, at den største udfordring er dalende loyalitet over for den lokale købmand. Det konkluderes, at der er muligheder for lokal dagligvareforsyning i landdistrikterne, men at der er behov for løsninger der tilgodeser forbrugernes behov og ønsker. Undersøgelsen peger desuden på, at der er behov for at undersøge muligheder for offentlige indkøbsordninger, der kan medvirke til at opretholde eller udvikle lokal detailhandel. Bascon har opgjort forbrugspotentiale i Ringkøbing-Skjern kommune, som fremgår af tabel 3.

Tabel 3: Forbrugspotentiale i lokalcenterbyer og landdistrikter/mindre byer

		Forbrug Landdistrikter og mindre byer (1.000 kr.)	Forbrug Lokalcenterbyer (1.000 kr.)	I alt forbrug (1.000 kr.)
Enlige uden børn	2008	122.411	35.737	158.148
	2011	132.294	39.302	171.596
Enlige med børn	2008	20.486	5.981	26.467
	2011	23.200	6.892	30.092
Par uden børn	2008	189.332	55.275	244.607
	2011	201.923	59.987	261.910
Par med børn	2008	227.721	66.482	294.203
	2011	234.449	69.649	304.098
Forbrug i alt	2008	559.950	163.475	723.425
	2011	591.866	175.830	767.696

Kilde: Bascon (2012) baseret på data fra Statistikbanken og egne beregninger, s. 14.

Tabel 3 viser en stigning i forbrugspotentialet mht. dagligvarer - trods befolkningstilbagegangen udenfor de største byer – en stigning der blandt andet skyldes den almindelige prisudvikling og en svag stigning i familiernes forbrug, men ikke desto mindre en stigning i forbrugspotentialet mht. dagligvarer i landdistrikter og mindre byer.

Transport og befordring

Der har gennem en længere årrække været nedskæringer i den kollektive trafik på landet og befordringsmulighederne er begrænsede, og nogle steder helt forsvundet. Det er en udfordring især i sammenhæng med udviklingen i dagligvareforsyning og især for de ældre. Der er flere steder iværksat forskellige løsninger på befordring i form af telebusser, teletaxa og lign, men flere undersøgelser viser, at den offentlige service på befordringsområdet er meget forskellig fra kommune til kommune. Ifølge en rapport fra Ældremobiliseringen (2000) er skolebussen ofte den eneste offentlige trafik i mange lokalområder. I rapporten fremhæves, at de ældre accepterer de manglende befordringsmuligheder som et vilkår, der ikke kan gøres noget ved. Undersøgelsen viste også, at de ældre som oftest ikke kendte til kommunale befordringstilbud fx at serviceloven giver mulighed for tilskud til individuel kørsel til fritidsaktiviteter, indkøb mv. I rapporten understreges, at de forringede befordringsmuligheder forstærkes af en centraliseret butikstruktur, og gør de ældre på landet afhængige af andre (s. 31-32).

Ideer og erfaringer fra workshops

Workshopdeltagerne fremhævede, at den lokale bustransport ikke er tilstrækkelig for immobile ældre, hvis de ældre ikke kan nå hen til stoppestedet. For dem er det afgørende at have nogle bekendte, venner, familier eller naboer, der kan hjælpe med bl.a. transport. Herved bliver de ældre afhængige af andre for at komme ud at handle, når transportmulighederne i lokalområdet forsvinder.

Mange af de frivillige ældre er kvinder og mange af dem har enten ikke kørekort eller har ikke kørt i mange år. Nogle har behov for at blive støttet i at genoptage bilkørsel, mens andre frivillige bør få kommunal støtte bl.a. til kørselsgodtgørelse til dem, der kører andre, hvilket nogle kommuner tilbyder.

Trafikselskabernes koordinerede kørsel, Flextrafik, findes i alle trafikselskaber og varetager hovedparten af regionernes patientbefordring. Det er en betydelig del af kommunernes lovpligtige kørselsopgaver. Flextrafik udbydes af de regionale busselskaber, der samler og koordinerer al kørsel for borgere, der ikke kan benytte den øvrige offentlige kollektive trafik. Trafikstyrelsen vurderer imidlertid, at kendskabet til Flextrafik er begrænset og vurderingen er at, 1/3 af de potentielle brugere ikke kender tilbuddet, 1/3 har kendskab til, men bruger ikke tilbuddet, og kun 1/3 kender og bruger flextrafik (Severin Hansen, 2012).

Flextrafik erstatter ofte busser, der kører meget sjældent og ofte kun i dagtimerne. Tilbuddet omfatter transport hjemmefra og ikke fra et stoppested, hvor man skal vente udenfor og som kan ligge langt fra, hvor man er eller skal hen. Flextrafik kan potentielt forbedre mobiliteten for ældre på landet, men kendskabet til flextrafik er afgørende for udbredelsen og brugen af tilbuddet (Severin Hansen, 2012). Både brugere og selskaber peger på problemer med ventetid og koordinering mellem brugere. En ny analyse peger imidlertid på muligheden for at optimere kørselskoordinering i kommunerne og fx visitation af ældre til handicapkørsel (Deloitte, 2012). Koordinering af flextrafik kan forbedres gennem brug af smartphones, men flextrafik er i flere kommuner meget dyrere end almindelig buskørsel og betaling varierer meget mellem forskellige kommuner (Vestergaard, 2012).

Ideer og erfaringer fra workshops

Deltagerne i projektets workshops gav udtryk for, at transportmulighederne var utilstrækkelige samtidig med, at de ældres kendskab til eksisterende offentlige transportmuligheder, fx telebus og flextrafik, var begrænset og benyttet i begrænset omfang.

Workshopdeltagerne oplevede, at flertallet af ældre stadig er friske og mobile, hvor transporten er egen bil eller brug af eksisterende tilbud som bus mv. Flere ældre bruger deres elektriske kørestol til korte ture til og fra de daglige gøremål, og peger også på elektriske cykler som en mulighed. Mange ældre cykler også og kan også komme omkring ved brug af taxa.

Workshopdeltagerne efterlyste fleksible og behovsbestemte transportløsninger og at der tænkes helt nyt i forhold til nutidens behov, fx ved brug af intelligent samkørsel, hvor kommunikation og koordinering af samkørsel sker via smartphones.

En ny undersøgelse (Møller & Agerholm, 2012) viser, at de ældre i Favrskov kommune i høj grad anvender deres sociale netværk til at komme rundt. Det er samtidig en forudsætning for, at folk uden bil og uden nærhed til kollektiv trafik, kan komme omkring. Undersøgelsen viser desuden brugernes holdning til intelligent samkørsel, hvor samkørsel koordineres gennem brug af internettet og smartphones. Undersøgelsen viser, at 1/3 af de 60-69 årige er positivt indstillede, mens andelen falder til 15 % for de ældre over 70 år. En undersøgelse (Magelund, 2002) viste, at samkørsel spiller en central rolle for ældre på landet. I undersøgelsen peges på, at understøtte nye løsninger i den måde transportbehovene allerede opfyldes på, nemlig gennem selvorganisering og samkørsel. En del ældre cykler i lokalområdet. Her er der behov for at forbedre trafiksikkerheden i landsbyerne og centrale strækninger på landet, så de ældre uden bil kan blive mere mobile.

Helhedsorienterede transportløsninger

Et mål for den kollektive trafik på landet er at få kortere køretider, hvor 'bus-ruter rettes ud', hvilket imidlertid indebærer, at der bliver længere til bus-

stoppesteder og at flere landsbyer ikke længere betjenes. I de to workshops i Skjern og Maribo udviklede deltagerne ide til nye og sammenhængende transportløsninger, og pegede på behovet for at gentænke den kommunale transport og gøre trafikbetjeningen mere fleksibel, både af hensyn til de ældre, skolebørn og øvrige borgere. Workshopdeltagerne fremhævede desuden, at eksisterende ressourcer kan udnyttes på nye måder.

Ideer og erfaringer fra workshops

I Ringkøbing-Skjern var der forslag om at koordinere forskellige transportløsninger: tog, bus og taxi samt el-cykler og el-scootere. Dette kan evt. kombineres med frivillige samkørselsordninger og koordinering via smartphones.

Der blev peget på muligheden for at medtage cykler på tog og bus, hvilket giver muligheder for at komme rundt i andre dele af lokalområdet. Der vil også være behov for anlæg af cykelstier, for at øge trafikikkerheden for de bløde trafikanter.

I de to workshops i Maribo og Skjern blev det fremhævet, at eksisterende ressourcer kan udnyttes på nye måder. Det kan fx være skolebusser, der kun bruges få timer om dagen, også kan bruges til andre former for transport, til fx at foreninger og sportsklubber. Detailhandlen såvel som offentlige institutioner kan også gøre brug af skolebussen.

Der blev i workshops fremhævet behov for at koordinere specialkørsel, fx handicapkørsel med andre offentlige transportbehov. Det er dog trafik-selskaberne, der har den afgørende rolle for koordinering af flexture, handicapture og den kommunale kørsel og pensionistkørsel må ikke koordineres med lægekørsel og skolekørsel.

Et andet forslag var at have en bus i lokalområdet, der kan benyttes af flere forskellige institutioner og organisationer på forskellige tidspunkter af dagen og i weekenden, fx af børnehaver og skoler om morgenen, ældre om formiddagen, mens sportsforeninger og andre kan bruge bussen om aftenen og i weekenden.

Sammenfatning og anbefalinger

Grundlaget for at bo i de tyndt befolkede dele af Danmark er udfordret på grund af omstruktureringer. Situationen er mange steder, at der som følge af en centraliseret butiksstruktur er blevet langt til nærmeste dagligvarebutik, der sammen med begrænsede befordringsmuligheder besværliggør hverdagen for mange ældre på landet. En af udfordringerne i de tyndt befolkede dele af landet er, at bosætningen er spredt og at nogle ældre bor isoleret. En anden udfordring er utilstrækkelig internet- og mobildækning, hvilket påvirker mulighederne for teknologiske sundhedsløsninger til ældre, såvel som mere grundlæggende levevilkår i de tyndt befolkede dele af landet. Der er derfor behov for at finde løsninger især for de ældre, som bor på landet.

Der er samtidig behov for at finde nye veje til kommunal service, idet yderområderne står overfor mange udfordringer, hvor især fraflytningen nødvendigvis prioritering og tilpasning af service. Som baggrund for bl.a. prioritering af service har flere kommuner udarbejdet et omfattende vidensgrundlag, for at få kendskab til styrker og svagheder i forskellige bosætningsområder. Grundlaget for vurdering af udviklingspotentiale kan være en kombination af hårde og bløde fakta, såsom indbyggertal og befolkningsudvikling, kommunale institutioner, private virksomheder og forretningsliv, men også fysiske forhold som geografi og lokalisering i forhold til andre områder. Dertil kommer også boligernes tilstand og de 'bløde værdier' som lokale ildsjæle, social kapital og frivillighed.

Bolig og bosætning

Der synes endnu ikke at være udviklet dækkende løsninger eller svar på de sammenhængende udfordringer om bosætning, service- og dagligvareforsyning samt transport for immobile ældre på landet, hverken i Danmark eller i landene omkring os. En række undersøgelser viser, at de fleste ældre er glade for deres bolig og boligområde og helst vil blive boende længst muligt. Undersøgelser viser også, at 'unge ældres' boligbehov ikke adskiller sig væsentligt fra andre befolkningsgrupper med hensyn til funktion og indretning, hvor egentlig ældreboliger er rettet mod meget gamle ældre.

For de plejkrævende ældre er situationen anderledes. Mange foretrækker at blive boende i deres hidtidige bolig, fordi de er stærkt knyttet til naboer og familie i nærheden, men har samtidig brug for hjemmehjælp, madudbringning, transport til og fra et dagcenter osv. Andre vælger at søge plads i en plejebolig, selvom den kan ligge længere væk fra det vante lokalområde.

Nogle ældre vil gerne flytte til en mindre, men ældreegnet bolig, og der er også flere ældre på landet, som gerne vil flytte til nærmeste mindre eller lidt større by, hvor der er butikker, offentlig service og bedre transportmuligheder. Mange af de ældre, som bor isoleret, vil faktisk gerne flytte, men fastholdtes i deres bolig, som ikke kan sælges til en acceptabel pris. Det betyder, at de er mere eller mindre stavnsbundet til deres i bolig. Det kan være fordi, der i nogle områder ikke er efterspørgsel efter boliger, eller fordi der i nogle tilfælde er begrænsninger i realkreditlån til potentielle købere af boliger på landet.

Mens ældreboligpolitikken kan siges at være en kombination af 'længst muligt i eget hjem' og 'flyt i tide', kan sidstnævnte siges at være en særlig udfordring for de ældre, som bor i landets yderområder. Her er der en række strukturelle barrierer, der blokerer for ældres flytning.

Det skyldes et stagnerede boligmarked kombineret med begrænsninger i realkredit til boligkøb i yderområderne, hvilket hæmmer ældres mulighed for at flytte fra egen bolig på landet til en tidssvarende og ældreegnet bolig i en mindre by. Det anbefales derfor, at man fra statslig side afsøger løsninger på problematikken.

Det anbefales desuden, at kommunen i dialog med de ældre og i samarbejde med foreninger som Ældresagen, lokale ældreråd og boligforeninger søger at finde fremtidssikrede boligløsninger til de ældre.

Der er i eksempelsamlingen beskrevet ideer til nye boligformer for ældre i form af multigenerationshuse, og der er beskrevet eksempler på brugen af telemedicin, hvor patienter, herunder ældre, modtager pleje og rådgivning over nettet, hvilket giver de ældre mulighed for at blive i nuværende bolig.

Transport på landet

Den kollektive trafik har undergået en del ændringer og tilpasninger gennem de senere år, bl.a. er busruter blevet 'rettet ud' for at nedsætte rejsetiden. Dette indebærer, at der bliver længere til busstoppesteder, og at nogle områder og beboere bliver hægtet af ruten. Samtidig er andre busruter blevet nedlagt eller reduceret til få daglige afgange. Det er en udfordring især i sammenhæng med udviklingen i dagligvareforsyningen og særligt for de immobile ældre.

De yngste af de ældre klarer sig gennemgående godt og kan selv komme omkring, hvis de ellers er raske, men for ældre med nedsat mobilitet, ældre uden kørekort og ældre uden egen bil er de begrænsede kollektive transportmuligheder et problem.

Mange af de ældre er velfungerende, men bor isoleret og har ikke bil eller ikke kørt i mange år. For flere af disse ældre gør boligens beliggenhed det svært at fungere i hverdagen, og de kan blive afhængige af netværk, der bl.a. kan hjælpe med transport og/eller indkøb som følge af lukning af den lokale købmand. I praksis anvender de ældre i høj grad deres sociale netværk for at komme rundt.

Der er flere steder iværksat forskellige løsninger på befordring i form af telebusser, teletaxa og lign., men flere undersøgelser viser, at den offentlige service på befordringsområdet er meget forskellig fra kommune til kommune. Flextrafik udbydes af de regionale busselskaber, der samler og koordinerer al kørsel for borgere, der ikke kan benytte den øvrige offentlige kollektive trafik. Borgernes betaling for flextrafik varierer mellem de enkelte kommuner og flextrafik er typisk dyrere for kommunerne end almindelig buskørsel. Flextrafik kan løse en del af transportudfordringen for immobile ældre, men både brugere og selskaber peger på problemer med ventetid og koordinering. Desuden er de ældres kendskab til flextrafikken begrænset.

Flextrafik kan potentielt forbedre mobiliteten for ældre på landet, men kendskabet til flextrafik er afgørende for udbredelsen og brugen af tilbuddet.

Flextrafik er ofte dyrt for både brugere og kommuner og det anbefales, at arbejde med udvikling af fleksible transportløsninger, hvor forskellige transportformer koordineres i overordnet transportnet, herunder intelligent samkørsel koordineret gennem brug af internet og smartphones.

Det anbefales også, at kommunerne understøtter og samarbejder med brugere i forhold til eksisterende løsninger i den måde transportbehovene allerede opfyldes på, nemlig gennem selvorganisering og samkørsel. Det anbefales desuden at gøre brug af eksisterende transportmidler, som fx skolebusser, til andre formål.

En del ældre cykler i lokalområdet, og det anbefales derfor, at forbedre trafiksikkerheden i landsbyerne og centrale strækninger på landet, så de ældre uden bil kan blive mere mobile.

Der er i eksempelsamlingen beskrevet ideer til transport på landet med eksempler på kollektiv trafikforsyning og flextrafik samt frivillighed og transport.

Dagligvareforsyning og multifunktionelle centre

Udviklingen i detailhandlen har gennem flere år i hele landet gået i retning af store varehuse og butikskæder, der kan tiltrække kunder via et større udbud. Tilbagegang i detailhandlen på landet hænger også sammen med befolkningsstilbagegangen, såvel som med ændrede indkøbsvaner. Den lokale dagligvareforretning i landdistrikterne er i mange tilfælde blevet udkonkurreret af de store butikskæder og har været nødsaget til at lukke pga. manglende kundegrundlag.

I udlandet, bl.a. Norge, Sverige, Holland og Frankrig, har man i en årrække arbejdet med at løse udfordringerne med en centralisering af dagligvareforsyning, privat og offentlig service og har på den måde oprettet multifunktionelle centre eller multicentre i tyndt befolkede egne. I Norge er myndighederne meget aktive omkring bosætning i tyndt befolkede områder og i både Sverige og Norge ønsker man at sikre dagligvarebutikken tæt ved boligen. I de lande har man derfor erfaringer med multicentre, og der er eksempler på, at man samler en lang række funktioner som dagligvareindkøb, herunder salg af lokalt producerede fødevarer, postkontor, bogudlån, lektiecafe for skoleelever, cafe og mødested i et. Multifunktionelle centre kan ligeledes indeholde sport- og foreningsaktiviteter samt kommunal service og nære sundhedsydelse, hvor fx læge, tandlæge, fysioterapeut, frisør mv. kan komme efter behov og med mulighed for telemedicinske løsninger, som genoptræning og forebyggende aktiviteter.

En del af de ældste ældre på landet mangler it-færdigheder og får stadigt sværere ved at klare sig med digitaliseringen af den offentlige kommunikation i 2014, som multicentre evt. også kan imødekomme. Multicentre muliggør, at ikke særligt plejkrævende ældre kan være selvhjulpne og uafhængige længst muligt, og samtidig bevare deres tilknytning til hidtidige bomiljø. Udenlandske erfaringer viser, at multifunktionelle butikker kan forbedre grundlaget for ældre på landet og har potentiale for udvikling af yderområderne. Multicentre kan også udbygges med kontorfællesskab og fjernarbejderhuse og dermed potentielt være grundlag for udvikling af lokalområder.

Hvis man skulle pege på en løsning, der søger at imødekomme de ældres sammenhængende behov mellem bolig, dagligvareforsyning og transport, er det multifunktionelle centre.

Multicentre kendes allerede i en dansk sammenhæng, men endnu er udbredelsen begrænset. Multicentrene kan udvikles i sammenhæng med 'lokal centralisering' og understøtte 2-3 tætliggende småsamfund med placering i forhold til et nødvendigt brugergrundlag i den største og mest velfungerende landsby.

Det anbefales, at kommunerne udarbejder et solidt vidensgrundlag for at få kendskab til styrker og svagheder i forskellige bosætningsområder, som kan danne baggrund for borgermøder og som oplæg til dialog om, hvor lokalsamfundet realistisk kan bevæge sig hen. I den kommunale prioritering af lokalområder og multicentre anbefales det at arbejde med tematisering og specialisering af enkeltområder, så lokalområderne bedst muligt understøtter hinanden.

Det anbefales, at kommunen aktivt indgår i udviklingen af multicentre for at styrke bosætningspotentiale og turismetiltag i lokalområder, og at multicentre integreres på en forpligtigende måde i kommune- og udviklingsplaner.

De fleste workshopdeltagere havde forståelse for, at ikke alle bosætningsområder kan have et bredt udbud af, eller sammenfaldende, funktioner fordi det ikke er bæredygtigt, hverken i forhold til de frivillige eller i forhold til brugergrundlaget. Der er i eksempelsamlingen beskrevet ideer til dagligvareforsyning på landet, bl.a. eksempler på påvirkning af lokale forbrugeres indkøbsvaner, nye måder at organisere den lokale dagligvareforsyning, udvikling og drift af multicentre samt frivillighed og udbringning af dagligvarer.

Frivillighed

Flere undersøgelser viser, at det lokale engagement, fællesskabet og iværksættermentaliteten er stor i de danske landdistrikter, sammenlignet med de større byer. Undersøgelser peger også på stort lokalt engagement i form af stærke fællesskaber og mange ildsjæle som vigtige stedbundne ressourcer, i de tyndt befolkede områder.

Dette blev bekræftet på de gennemførte workshops, hvor deltagerne gav udtryk for, at der eksisterer stærke netværk på landet, og at man hjælper hinanden, hvilket understreger betydningen af foreningsliv, fællesskab og frivillighed for livet på landet.

Der er udviklet mange ideer såvel som forsøg på at finde løsninger på transport- og dagligvareforsyning i lokalområderne, og ældre er ofte aktive og deltager som frivillige. Den frivillige arbejdskraft er således en ressource med stort potentiale for kommunerne, som er presset på økonomien. Flere undersøgelser viser, at især på landet er den frivillige indsats og det lokale engagement fundamentet for den fremtidige udvikling. Det fritager dog ikke kommunerne fra deres forpligtelser overfor de ældre, fx i den situation, hvor den frivillige arbejdskraft ikke kan løse opgaven.

Selvom frivilligheden i flere tilfælde er støttet af kommunen igennem foreningstilskud eller lignende, kan der være behov for yderligere støtte til lokale kræfter, der kan formaliseres i frivillige og foreningsdrevne ordninger.

Det anbefales, at midler til frivillighed prioriteres, fx i form af tilskud til frivillig kørsel i forbindelse med indkøb mv. for ældre på landet.

Det anbefales også, at prioritere de fysiske rammer for lokal foreningsaktivitet og frivillighed, fx i sammenhæng med etablering af multicentre, hvor en nedlagt skole eller andre tomme bygninger, kan fungere som fysisk ramme.

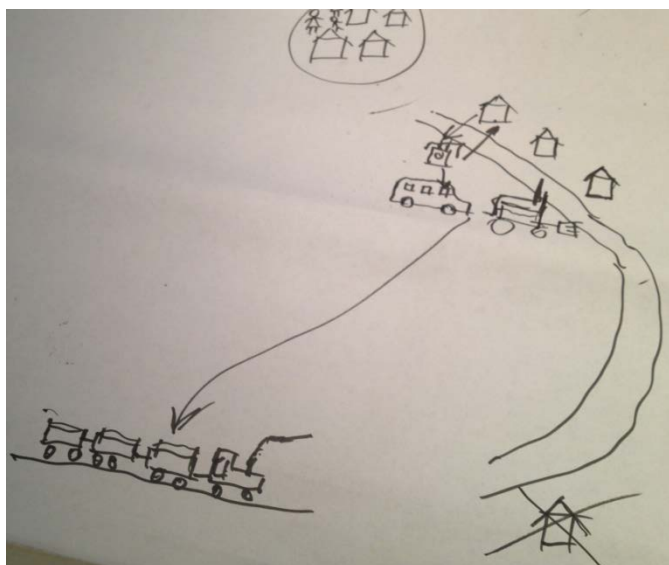
Frivillighed er et gennemgående element i eksempelsamlingen, og i eksempelsamlingen beskrives en række projekter, hvor frivillige udvikler, organiserer og varetager forskellige opgaver.

Støttemuligheder

Der findes en række EU og statslige midler til støtte af lokalområdeudvikling, bl.a. indenfor den overordnede byfornyelsesramme i form af bygningsfornyelse og områdefornyelse, pulje til Landsbyfornyelse samt midlerne i Indsatspuljerne. Der findes også midler fra Landdistriktsprogrammet, Landdistriktspuljen samt Pulje til forbedring af kollektiv transport yderområder mv. I den efterfølgende eksempelsamling er beskrevet ni eksempler på projekter og løsninger i en række lokalområder såvel som støtteformer, puljer og redskaber.

Eksempelsamling

Eksempelsamlingen er bygget op om ni eksempler, der beskriver hvad kommuner, foreninger og borgere kan arbejde med, for at forbedre ældrelivet på landet. Eksemplerne kan læses fra ende til anden eller enkeltvis og er tænkt som redskabsorienterede eksempler og inspiration til kommuner, områdefornyelsesbestyrelser, foreninger som ældreråd, borgerforeninger og lignende. Under hvert eksempel er udarbejdet et debatspørgsmål, som kræver stillingtagen og afklaring – enten lokalt i kommuner og i diskussion med lokale aktører, eller på centralt, statsligt hold. En del af de ni eksempler er indhentet som baggrund for at gennemføre workshops, mens andre er tilvejebragt på workshops på baggrund af deltagernes ideer og erfaringer. I alt fire workshops er afholdt, to med ekspertaktører der beskæftiger sig professionelt med problemstillingen og to lokale workshops i Maribo og Skjern med involvering af brugere. I de to workshops i Maribo og Skjern blev deltagerne bedt om at tegne deres løsninger (se baggrundsafsnittet for uddybende oplysninger om metode og de afholdte workshops).

Deltagernes bud på en transportløsning, workshop 2 i Lolland Kommune.

1. eksempel: Multicentre og multifunktionelle butikker

De mindre dagligvarebutikker i landdistrikterne kan have svært ved sikre tilstrækkelige kundestrømme og har dermed svært ved at løbe rundt. Butikkernes overlevelsesmuligheder kan forbedres ved at tillægge dem nye funktioner, såsom offentlig og privat service, der kan gøre dem til et attraktivt, lokalt samlingssted.

Der findes flere eksempler på multifunktionelle butikker og centre bl.a. i Frankrig, Tyskland, Finland, men også i Sverige og Norge. Multifunktionelle centre kombinerer typisk dagligvareudsalg med bank og posthus, turistinformation samt kommunale serviceydelser. Nogle butikker tilbyder desuden IT-faciliteter.¹ I de nævnte lande er der forskellige statslige initiativer, der udvikler og støtter multifunktionelle butikker.

I Norge støtter myndighederne aktivt op omkring bosætning i tyndt befolkede områder. Her bliver butikkerne i nogle tilfælde udviklet i partnerskab mellem kommunen og/eller et lokalt udviklingselskab i fælleskab med lokale foreninger. Erfaringer viser, at sikring af lokalt ejerskab og forankring i processen i forhold til udviklingen af centrene, er mindst lige så vigtig som selve butikken. Erfaringerne fra Norge viser også, at en væsentlig forudsætning er et godt samarbejde mellem forskellige aktører. I Norge har man udviklet et særligt program, MERKUR-programmet, der har til formål at styrke den butiksfaglige kompetence og butikkens rolle i lokalsamfundet.

MERKUR-programmet

Programmet har et sekretariat og konsulenter, der yder støtte til små butikker over hele landet. Programmet indeholder bl.a. en mentorordning for butiksejerne i mindre byer, uddannelse af de forretningsdrivende og investerings-, udviklings- og aktivitetsstøtte. Konsulenterne kan rådgive de lokale købmænd i arbejdet med at udvikle tillægstjenester til dagligvaresalget. De kan også hjælpe med viden og økonomisk støtte til at gennemføre undersøgelser, der afdækker kundegrundlag for forskellige ydelser. Desuden kan konsulenterne agere som bindeled til kommunen og nationale aktører som postvæsenet og tipsmidlerne. Herudover administrerer og uddeler MERKUR-programmet støtte til butikkernes indkøb af nye køleanlæg og computere på vegne af det norske indenrigsministerium.

Nogle af de norske butikker tilbyder også social- og sundhedsydelser. En af butikkerne drives af et ældre ægtepar, der samtidig yder kommunalt finansieret hjemmehjælp og madudbringning. Der er også eksempler på butikker med hjertestarter. En af succeshistorierne er Åkra fjordtunet - en butik i landsbyen Etne i det norske Vestland, der på 15 år har øget den årlige omsætning fra 2 til 22 mio. norske kroner, bl.a. med hjælp fra MERKUR-programmet.

Åkrafjordtunet er en i landsbyen Etne i det norske Vestland.

Eksempler fra Danmark

I Danmark er der flere eksempler på multicentre, fx PLEXUS i Idom-Råsted, der ligger mellem landsbyerne Idom og Råsted i Holstebro Kommune. Her er to nabobyer gået sammen om at lave et fælles multifunktionelt center. På flere borgermøder viste der sig at være stor opbakning til at udbygge Idom-Råsted Hallen til et fælles kraftcenter, med henblik på at forene de to landsbyers eksisterende faciliteter ét sted. Det primære formål med projektet var at tilvejebringe attraktive fysiske rammer, der gav mulighed for en professionel drift.

PLEXUS rummer en aldersintegreret daginstitution med børnehave og fritidshjem, en nærbutik, sportsfaciliteter, café og lokaler til privatfester, foredrag osv. Det hele samlet under et tag. Bygningerne er opført i 2008 med tilskud fra bl.a. Lokale & Anlægsfonden.

Kilde: PLEXUS' nærbutik www.plexus-ir.dk.

Debatspørgsmål:

Hvordan afgør man, hvor multicentrene skal ligge?

PLEXUS ledes af en centerleder, der varetager den daglige drift. Centerlederen indgår i et tæt samarbejde med forretningsudvalget om centrets generelle udvikling.

Lokal centralisering I en dansk sammenhæng har professor Gunnar Lind Haase Svendsen, Center for Landdistriktsforskning på Syddansk Universitet, beskrevet ideer om lokal centralisering, som en model for offentlige serviceydelser på landet. Ideen er at etablere centre, der kombinerer en række offentlige serviceydelser som skole, læge, hjemmepleje, bibliotek, børnehave, idrætsstilbud mfl. Centret skal etableres mellem 2-3 tætliggende småsamfund og i den største og mest velfungerende landsby.ⁱⁱ

Hvor skal multicentrene ligge?

På de to workshops var der generelt positiv indstilling overfor multicentre. Flere workshopdeltagere gav udtryk for, at det vil være en god ide med sundhedsfunktioner som fysio- og fodterapeut i kombination med andre funktioner som børnehave, skole og plejehjem: "Multifunktionelle huse er en god løsning. Med børnehave, skole og plejehjem sammen, så kan der skabes synergi af ledelse, varmeløsning mm." sagde en workshopdeltager fra LAG-Ringkøbing-Skjern.

En supplerende ide kunne være at lave en form for 'kommunalt kontaktpunkt' i den lokale dagligvarebutik, således at borgere via IT kan kommunikere med offentlige myndigheder fra butikken. Eventuelt bemandet af frivillige et par gange om ugen. På de forskellige workshops var der tilslutning til ideen. Kommunerne står overfor en særlig udfordring, da lovgivningen om obligatorisk selvbetjening træder i kraft gradvist hen over de næste par år, således at mere og mere post fra kommunerne til borgerne vil foregå digital, hvilket betyder at fra november 2014 vil al post fra kommunerne foregå digitalt. Kommunerne bør sikre sig, at alle borgere, herunder de ældre, kan få oplæring i det.

Hvor de multicentrene skal ligge, er svært at opnå enighed om. Som udgangspunkt ville workshopdeltagerne helst have centret placeret i deres egen landsby, men der var samtidig – for de flestes vedkommende – en erkendelse af, at ikke alle landsbyer kan have servicefunktioner.

Kommunen er en central aktør

Hvis der fx skal arbejdes med at få etableret en børnehave i multicentret, så er kommunen en helt central aktør at få på banen. Hvis der er nedsat et områdefornyelsessekretariat kan det medvirke organisatorisk og økonomisk til, at der etableres et multifunktionelt center, der bliver udstyret med funktioner som fx sportsfaciliteter og dagligvareforretning (Se Box 1). Lokale foreninger, som fx idrætsforeninger, borgerforeninger eller landsbyråd er centrale spillere, mens kommunen og LAGen kan støtte processen.

Box 1 Områdefornyelse

Områdefornyelse har til hensigt at løfte byområder med flere forskellige problemer. Områdefornyelsen styres af kommunen, der søger om tilskud fra staten. Der er en særlig pulje til områdefornyelse i mindre byer. Når kommunen har fået tilsagn om tilskud skal den sammen med lokalområdet udarbejde et byfornyelsesprogram. Et områdefornyelsesprojekt løber over 5 år.

Områdefornyelse i nedslidte byområder i mindre byer kan give støtte til:

Udgifter til etablering og forbedring af torve, pladser, grønne arealer, opholdsarealer mv., herunder udgifter til projektering, tilsyn o. lign. vedrørende kommunale anlægsarbejder.

Udgifter til etablering og gennemførelse af kulturelle og særlige boligsociale foranstaltninger, herunder etablering af lokaler til disse formål. Eksempelvis til etablering af kultur- og aktivitetshuse, kulturelle og sportslige aktiviteter samt boligsociale indsatser til særlige beboergrupper, fx børn og unge, psykisk syge, misbrugere etc.

Udgifter til etablering af særlige trafikale foranstaltninger, herunder udgifter til trafiksanering og forbedring af parkeringsforhold samt projektering og tilsyn o.lign. vedrørende kommunale anlægsarbejder.

Læs mere på

http://www.mbbi.dk/sites/mbblv2.omega.oitudv.dk/files/dokumenter/publikationer/vejledning_om_omraadefornyelse_juli_2011.pdf

2. eksempel: Nye måder at organisere den lokale dagligvareforsyning

Når kundegrundlaget bliver mindre, og konkurrencen fra byernes discount-kæder større, bliver det sværere at drive dagligvareforretning i landsbyen. Samtidig kan et generationsskifte eller ejerskifte være en udfordring for den lokale købmandsforretning, dels kan forretningen i en usikker overgangstid tabe kunder, og dels skal den nye købmand have 'den rette indstilling' og være villig til at lægge meget tid og engagement i forretningen. Desuden kan det, som altid ved generations- eller ejerskifte, være en økonomisk udfordring at afdrage på de optagne etableringslån. Derfor er det mange steder nødvendigt at drive dagligforretningerne på utraditionelle måder for at få dem til at løbe rundt.

Frivillighed

På de to workshops stillede vi deltagerne spørgsmålet om, hvordan de frivillige kræfter kan bruges. En del af deltagerne mente, at dagligvareforretninger skal drives professionelt, mens de frivillige kræfter kan bruges til at organisere sociale aktiviteter i tilknytning til dagligvareforsyningen, som fx fællesspisning og andre sociale aktiviteter. Flere deltagere gav udtryk for, at frivillige kræfter bliver slået ihjel, hvis de skal bruges til driftsopgaver. Andre workshop-deltagere var dog af en anden opfattelse og hjalp på frivillig basis til i en købmandsforretning ved fx udbringning af varer.

Kwik Spar Errindlev

Et eksempel på mobilisering og brug af frivillige kræfter er Kwik Spar Errindlev i Lolland Kommune. Forretningen var i 2009 lukningstruet, som følge af en kraftig nedgang i indbyggertallet. Men i starten af 2010 stiftede lokale borgere et anpartsselskab og skød samlet set ca. 250.000 kr. ind i selskabet. I 2012 var forretningen stor og velassorteret og lønnede to fuldtidsansatte, mens landsbyens frivillige gjorde rent i butikken og satte varer på plads. I 2013 viste det sig dog, at det alligevel er svært at holde omsætningen oppe. I løbet af året stod det klart, at der mangler ca. 300.000 kr. eller ca. 5% i omsætning, hvorfor bestyrelsen varslede lukning af forretningen pr. 1. januar 2014. Dette blev dog sat til diskussion på en ekstraordinær generalforsamling i november 2013, hvor bestyrelsen blev udskiftet og friske kræfter indsat med et mål om at videreføre forretningen.

Fjaltring Købmandsgård

Et andet eksempel på et stort lokalt engagement er landsbyen Fjaltring i Lemvig Kommune. Fjaltring tæller kun 250 helårsindbyggere, men har i sommerhalvåret mange turister. På trods af udvidede åbningstider og flere forskellige supplerende tiltag som apoteksudsalg, cafe etc. havde Fjaltring Købmandsgård i 2010 svært ved at løbe rundt. Fjaltring Vandrerhjem, der er drevet af en forening, mobiliserede de lokale beboere ved at sige, at hvis mindst 150 af området's 250 indbyggere ville støtte op om sagen ved at tegne medlemskab af vandrerhjemsforeningen (500 kr.) i mindst fem år, ville vandrerhjemmet købe købmandsgårdens lokaler. Over 160 beboere meldte sig ind i foreningen, og vandrerhjemmet købte købmandsforretningen og lejede den ca. 200 m² store forretning samt lejlighed på 1. sal ud til købmanden. I lejekontrakten er fastsat en symbolsk leje. Herudover skal købmandsforretningen være reception for vandrerhjemmet.

I 2011 forestod vandrehjemmet en istandsættelse af købmandsgården, med bl.a. nyt tag og nye kølemotrer, som blev støttet af FiskeriLAGen (se Box 2.4) og Lemvig Kommunes grønne ordning.

"I dag har købmandsforretningen sorte tal på bundlinjen og selv om købmanden har varslet, at han går på efterløn i løbet af 2013, ser vi lyst på fremtiden," siger Anders Bune, som er formand for foreningen Fjaltring Vandrerhjem.

Købmandsgården i Fjaltring har en cafe med udsigt og kaffeautomat.

Bedre koordinering mellem købmænd?

På de gennemførte workshops gav flere deltagere udtryk for, at de små købmænd skal arbejde mere sammen og koordinere deres indsatser. Så er der mulighed for bedre priser ved køb af større varepartier og andre stor-driftsfordele. De kan også dele vognmand og regnskabssystemer, foreslog deltagerne og her kan tilføjes fælles markedsføring. I dag er langt de fleste mindre købmænd medlem af SPAR eller er organiseret som DagliBrugser, og har allerede fælles markedsføring og regnskabssystemer mv.

Der var også et forslag om, at flere købmænd kunne sammenlægges i en kæde og ansætte en fælles direktør. Der var desuden et forslag om, at den lokale brugsforening skal købe en bus, der kan bringe kunderne til butikken

Samarbejde mellem områdefornyelse og foreninger

Hvis der er igangsat områdefornyelse, kan denne medvirke til at mobilisere det lokale foreningsliv til at støtte op om købmandsforretningen. Områdefornyelsen kan i samarbejde med dagligvareforretningen arbejde med fysisk placering af forretningen, så den flytter ind i nærheden af andre kommunale servicetilbud såsom bibliotek, idrætshal og ældrecenter. Der er også mulighed for at arbejde med sanering af det fysiske miljø/pladsdannelse ved dagligvareforretningen. En anbefaling fra deltagerne på de gennemførte workshops er, at det er vigtigt at de lokale får medindflydelse på udformningen af det nye byrum, så der opstår lokalt ejerskab. Et kommunalt frivilligcenter kan medvirke hertil.

Bygningsfornyelse kan støtte istandsættelse af private boliger, men ikke erhvervsbygninger. På de gennemførte ekspertworkshops var der flere der mente, at det vil være en god ide at lave loven om, så også erhvervsbygninger kan modtage støtte til istandsættelse.

*Debatspørgsmål:
Hvor langt kan kommunen gå for at støtte købmanden – og er det en opgave som det offentlige skal blande sig i eller skal det overlades til markedet?*

Box 2.1 Planlovens muligheder

Kommunerne skal planlægge for dagligvareforretninger i medfør af planloven. I sin kommuneplan skal hver kommune redegøre for behovet for nye og eksisterende dagligvareforretninger i et såkaldt centerhierarki, der fastlægger dagligvareforretningers størrelse og placering. Herudover kan kommunerne vælge at tillade enkeltstående butikker på maksimalt 1.000 m² til et lokalområdes dagligvareforsyning. Omvendt kan kommunerne i deres planlægning vælge at understøtte de mindre, lokale butikker ved at lade være med at lægge rammer ud til nye dagligvareforretninger. Det er vigtigt for bevarelsen af butikslivet, at kommunerne sikrer, at detailhandlen placeres i bymidterne.

Box 2.2 Butikker i ældreområder?

Efter § 182 i lov om almene boliger m.v. blev det gjort muligt for kommunalbestyrelser og regionsråd i yderområder at etablere mindre dagligvarebutikker i tilknytning til boliger for ældre og personer med handicap med henblik på udlejning til under markedslejen. Formålet med bestemmelsen er at sikre rammerne for, at mindre butikker kan etablere sig i yderområderne. Herved fremmes samtidig specielt ældre og handicappedes muligheder for at foretage indkøb af dagligvarer i nærheden af, hvor de bor. På forespørgsel om, om paragraffen er blevet brugt svarer Boligselskabernes Landsforening, at de ikke kender til nogen eksempler.

For nogle købmænd er det et problem at holde driftsudgifterne nede. Her kan LAG-bestyrelsen medvirke til, at der bevilges lokale LAG-midler (se Box 2.3 og 2.4) til at opgradere bygninger og inventar, som fx ved at lægge nyt tag på eller udskifte kølemontre, hvilket kan medvirke til at nedbringe faste udgifter til opvarmning af bygninger og nedkøling af varer. En sideeffekt er desuden, at dette bidrager positivt til forretningens miljøregnskab.

Box 2.3 Lokale Aktionsgrupper (LAG)

I det kommende landdistriktsprogram forventes der at komme en ny LAG-ordning. I den hidtidige ordning de Lokale Aktionsgrupper sammensat af erhvervsdrivende, foreninger, lokale ildsjæle og kommunale repræsentanter. De kommunale repræsentanter måtte dog ikke have flertal. LAG-midlerne kunne gives til at fremme bedre levevilkår og erhvervsudvikling på landet. En del blev givet til turistfremme.

Den lokale aktionsgruppe udarbejder en strategi og uddeler midler ifølge den. Alle kan søge om LAG-midler, hvis de opfylder kravene og ligger indenfor strategien. Tilskuddene skal bruges indenfor en 2-årig periode.

Lokale Aktionsgrupper(LAG) kunne give støtte til

Etablering af nye eller bevarelse af lukningstruede servicefaciliteter af betydning for levevilkårene i landdistrikterne. Fx til oprettelse af netværk for folk med distancearbejdspladser og etablering af internet til lokalområde.

Renovering og sanering af bygningsmassen i landsbyerne, som indgår i en plan for det pågældende geografiske område. Fx små miljøprojekter, herunder i parker og ved veje.

Nyetablering eller udvikling af eksisterende mikrovirksomheder, der udbyder basale servicefaciliteter i landdistrikterne. Fx etablering af frisør eller minikøbmand.

Analyser og undersøgelser af lokalområdet med henblik på at sikre attraktive levevilkår i landdistrikterne i forbindelse med gennemførelse af en lokal udviklingsstrategi. Fx undersøgelse af erhvervsgrundlaget i den lokale aktionsgruppes område.

Læs mere på

<http://www.livogland.dk/lokale-aktionsgrupper/soeg-tilskud/tilskud-attractive-levevilkaar>

Læs mere på <http://mdbl.dk/by/byfornyelse/omraadefornyelse/lag-og-omraadefornyelse>

Box 2.4 FiskeriLAGen kan give støtte til

At styrke områdets generelle konkurrenceevne gennem etablering af nye, og udvikling af eksisterende, mikrovirksomheder inden for fiskeri- og akvakultursektoren med op til 10 medarbejdere og en årlig omsætning på under 2 mio. Euro. Fx ved at etablere en lille virksomhed eller støtte istandsættelse af en købmandsforretning.

Læs mere på <http://www.livogland.dk/lokale-aktionsgrupper/soeg-tilskud/tilskud-baeredygtig-udvikling-fiskeriomraader>

3. eksempel: Småt er godt

Når købmanden lukker får ældre med nedsat mobilitet langt til indkøb af dagligvarer og i mange landdistrikter er det blevet sværere at drive købmandsforretning. En af grundene er, at de lokale, kommunale institutioner som fx børnehaver, skoler og plejehjem ikke længere får deres dagligvarer leveret fra den lokale købmand, men er underlagt den fælleskommunale indkøbscentral. Samtidig samler mange kommuner deres indkøb i større udbud. Ofte er kommunernes udbudsmateriale lavet sådan, at kun store, professionelle leverandører evner at byde ind på dem. Når en ordre lyder på mere end 500.000 kr. skal kommunen ifølge den danske udbudslovgivning annoncere ordren efter særlige procedurer. Herudover skal indkøb af dagligvarer på mere end ca. 1.500.000 sendes i såkaldt EU-udbud.

Det skal være nemt at byde ind på kommunale udbud

Flere af workshopdeltagerne med baggrund som kommunalpolitikere gav udtryk for, at de udbudsregler som kommunernes centrale indkøbsordninger er underlagt, skaber udfordringer for de mindre dagligvareforretninger på landet.

I Sverige gennemførte landkommunen Sigtuna Kommune et projekt i 2011, hvor formålet var at gøre det nemmere for små og mellemstore virksomheder at blive leverandører til kommunen. Kommunen har gjort sine udbudsbetainger tydeligere og lettere at besvare, ligesom kommunen er begyndt at opdele kommunale udbud i mindre dele, fx geografisk afgrænsede, hvilket gør det muligt for flere forskellige leverandører at byde ind. Projektet har omfattet uddannelse af både kommunens indkøbere og lokale småvirksomheder, bl.a. købmænd og andre servicevirksomheder som rengøringsfirmaer. Et enigt Detailhandelsforum indstillede i marts 2012, at Sigtuna-modellen er en god ide.ⁱⁱⁱ

Debatspørgsmål: *Kan den kommunale indkøbspolitik bruges til at skabe levende landdistrikter?*

På ekspertworkshoppen havde De Samvirkende Købmænds (DSK) repræsentant denne idé: For at mindre købmænd kan få del i de store udbud kan det være en idé, at der dannes konsortier mellem mindre, lokale købmænd og større landsdækkende leverandører. Så købmanden får en del af den kage, som de store landsdækkende leverandører i dag får. Denne idé er dog i konflikt med Konkurrencestyrelsens vejledning for konsortiedannelse, der specificerer, at der ikke må dannes et konsortium omkring ydelser, hvis den ene af virksomhederne vil kunne klare opgaven alene.^{iv}

Revision af den kommunale indkøbspolitik

Kommunens politikere og direktion kan tage den kommunale indkøbspolitik op til revision. Den kommunale indkøbspolitik kan i princippet profilere sig som en brik i kommunens landdistriktspolitik, der kan have til formål at skabe et levende landdistrikt ved at forbedre den lokale dagligvareforsynings mulighed for at levere til lokale offentlige institutioner.

4. eksempel: Påvirkning af lokale forbrugeres indkøbsvaner

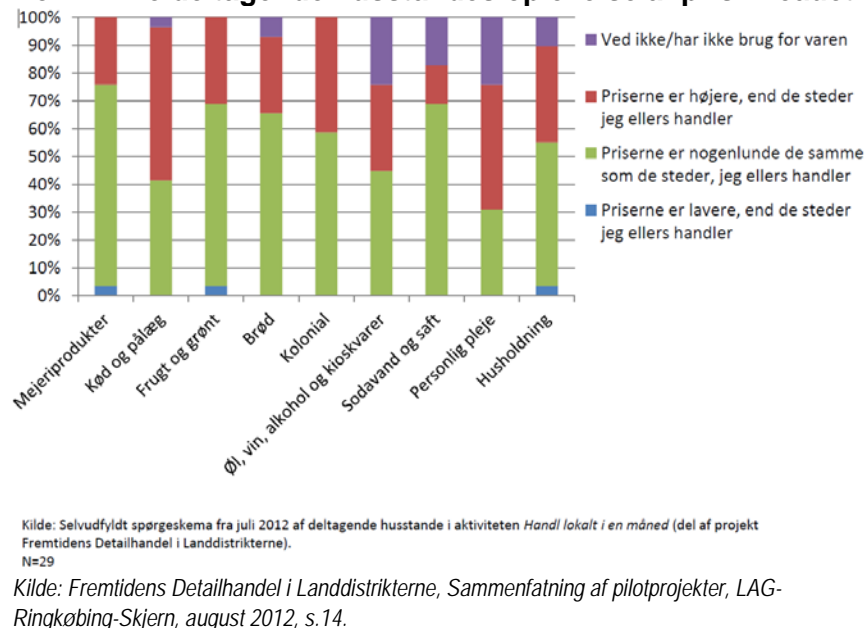
I mange landdistrikter er det blevet sværere at drive købmandsforretning. Det er der flere grunde til. Mange flytter fra landdistrikterne, og det lokale kundegrundlag forsvinder, samtidig med at det som regel er nemt at komme fra landdistrikterne til en større by med dagligvareforretninger – dog forudsat at man har en bil. Når den lokale købmandsforretning lukker, er det ofte som det sidste lokale servicecenter. Dermed mister lokalsamfundets indbyggere muligheden for at handle lokalt, og ofte mister de også et socialt mødested. Denne problemstilling har LAG-Ringkøbing-Skjern i samarbejde med bl.a. De Samvirkende Købmænd (DSK) taget op i en rapport.^v

Rapportens forfattere vurderer, at der kun behøver ske en mindre stigning i de lokale dagligvareforretningers omsætning, for at de kan løbe rundt. Det vurderes også, at kun godt halvdelen af det beløb, som lokale indbyggere i landdistriktet bruger på dagligvarer, bliver brugt i den lokale dagligvareforretning. Rapportens forfattere mener derfor, at der "er et betydeligt potentiale for at øge den lokale dagligvareomsætning".^{vi} Omsætningen kan øges ved at påvirke de lokale forbrugeres adfærd, så de handler mere lokalt. Hvis flere handler lokalt, vil der være mulighed for et større sortiment, hvilket igen vil gøre butikken attraktiv overfor flere. Det kræver, at der bliver gjort op med de myter, der angiveligt knytter sig til dagligvareforretninger i landdistrikter:

De er dyrere end kædebutikkerne i byen, lyder en af myterne. Men ifølge undersøgelsen, er det faktisk kun discountkæderne, der er billigere: De almindelige kædebutikker har samme priser, som købmanden. *De har et begrænset sortiment*, lyder en anden myte. Det kan der være noget om; især på kød, frugt og grønt, men sortimentet er dog bredt nok til at dække størstedelen af varebehovet. Og i øvrigt kan specialvarer ofte bestilles hjem i løbet af et par dage. En tredje myte handler om *tidsforbrug*: købmandens begrænsede sortiment kan bevirke, at forbrugerne er nødt til også at købe ind et andet sted, hvilket tager tid. For mange af børnefamilierne, der ofte har et stort dagligvareforbrug, handler det desuden om at få en travl hverdag til at hænge sammen. Mange af dem der alligevel kører til byen for at gå på arbejde, foretager deres indkøb der, men bruger den lokale købmand til hurtige 'nødindkøb'. Myten om tidsforbrug består derfor i, at man muligvis sparer tid i hverdagen, men omvendt vinder man meget de gange, hvor man har brug for et hurtigt indkøb.^{vii}

Myterne blev sat på prøve i forsøget *Handl lokalt i en måned* i sommeren 2012. Der kom besvarelser fra i alt 29 deltagende husstande fordelt på fem lokale dagligvareforretninger. Deltagerne svarede bl.a. på spørgsmål om deres oplevelse af prisniveau og sortiment. Som det fremgår af Box 4.1 oplever mere end halvdelen af deltagerne, at priserne er de samme, mens 1/3 oplever priserne som højere. Med hensyn til sortiment, så oplever størstedelen af deltagerne, at kunne få den ønskede vare eller et acceptabelt alternativ. Her er varegrupperne *Personlig pleje*, *Kød og pålæg* og *Frugt og grønt* dog undtagelser, da forholdsvis mange ikke har kunnet finde acceptable alternativer til den vare, de ville have.

Box 4.1 De deltagende husstandes oplevelse af prisniveauet.

I rapporten skriver de: "Forsøget viser, at man faktisk kan styrke loyaliteten mod den lokale dagligvareforsyning, men at dette kræver, dels at der bliver "rusket op" i folk, og dels at man som købmand fokuserer på det, der betyder noget for kunderne. Hvis fersk kød og frugt/grønt er noget af det mest vigtige i forhold til det daglige indkøb (og der kræves variation), så må man som købmand finde en løsning på at udvide dette udvalg".^{viii}

Debatspørgsmål: Er det realistisk at ændre folks forbruksvaner?

Hvordan får vi mad på bordet?

På de to workshops var der forskellige meninger om at arbejde med kundeloyalitet og muligheden for at rykke folks forbrug. En del deltagere havde oplevet, at deres lokale købmansforretninger lukkede, men havde fundet andre måder at skaffe sig dagligvarer – fx gennem samkørsel. Nogle deltagere mente, at der kan være et potentiale i at flytte folks forbrug, særligt hvis købmanden handler med fx lokalt producerede fødevarer, som man ikke kan få andre steder. Andre deltagere var skeptiske over, om de mindre dagligvareforretninger kan lykkes med at ændre lokale forbruksvaner.

En planlægger fra Guldborgsund Kommune sagde, at "fremtidens ældre må benytte sig mere af internettets muligheder", ligesom flere andre nævnte, at der allerede i dag er mulighed for at handle dagligvarer over nettet og få det bragt ud. Dog er det ikke alle netbaserede dagligvareforhandlere, der leverer til postnumre på landet. *Nemlig.com* leverer i udvalgte postnumre, mens *Irmatorvet.dk* leverer alle steder i landet med undtagelse af ikke brofaste øer (Se box 4.2 for en fuldstændig liste). Endelig bør det også bemærkes, at mange ældre ikke er tilstrækkeligt 'teknologi-parate' til at handle dagligvarer over nettet.

Box 4.2 Ikke alle netbaserede dagligvareforhandlere er landsdækkende.

Tabel 3.5. Dagligvarebutikker med e-handel og abonnementsordninger

E-supermarkeder	Serviceområde
Irmatorvet.dk	Landsdækkende
Osuma	Østjylland
SarTorvet	Det meste af landet
Jysk vareudbringning	Midt- og Østjylland
Shop On Job	Sjælland samt Lolland, Falster og andre brofaste øer
SuperBest	Fastlandet og alle brofaste øer
Supervare.dk	Hovedstadsområdet
Nemlig.com	Storkøbenhavn og Nordsjælland
Ricewood	Århus og omegn
Indkøbslisten	Odense kommune
Telebudet	Hovedstadsområdet
Økovejen	Stort set hele landet
Coop.dk	Landsdækkende

Abonnementsordninger	Indhold	Serviceområde
Årstiderne	Frukt og grønt	Landsdækkende
Skagenfood	Fisk	Landsdækkende
RetNemt	råvarer + opskrifter til middagsretter	

Kilde: Detailhandlen i Danmark - gode rammer for indkøb indenfor rimelig afstand, Rapport fra Detailhandelsforum, 2012, s. 59.

At bestille varer kræver adgang til nettet, hvilket ikke alle steder har. Dansk lovgivning stiller krav om, at de store teleselskaber dækker 98 % af landet med bredbånd. De resterende 2 % ligger i egne med langt mellem husene, hvor det er sværere for bredbåndsudbydere at få økonomien til at hænge sammen. Da vi var i Skjern, var den lokale udbyder af bredbånd lige krakket, hvilket berører 40.000 beboere.

Lokale foreninger på banen

Hvis man ønsker at understøtte de lokale købmandsforretninger, kan lokale borgerforeninger og landsbyråd, eller andre foreninger, medvirke til, at der sker en øget bevidsthed om fordelene ved at handle lokalt. LAG-Ringkøbing-Skjerns projekt viser, at det er muligt at bearbejde indbyggernes indkøbsvaner, i hvert fald for en stund, så de bliver mere loyale overfor den lokale købmand.

Hvis du har oprettet dig som bruger af Døgnposten, kan du altid få sendt dine pakker direkte til automaten.

Kilde: Døgnposten. Kan ordningen udvides så man også henter sine varer ved døgnpostautomaterne? Fundet på www.postdanmark.dk, december 2012.

Debatspørgsmål:
Kan der oprettes døgnpostbokse, hvor folk kan hente deres dagligvarer, som er købt på nettet?

5. eksempel: Frivillighed og udbringning af dagligvarer

På de gennemførte workshops gav deltagerne udtryk for, at der eksisterer stærke netværk og fællesskaber på landet. Man hjælper hinanden, også med indkøb af dagligvarer – enten ved at handle og bringe ud eller give et lift til købmanden. Dette kan formaliseres i frivillige og foreningsdrevne ordninger til udbringning af dagligvarer, som kan være et fleksibelt tilbud til ældre. Nogle ordninger er støttet af kommunen på forskellig måde igennem foreningstilskud eller lignende. Den frivillige arbejdskraft er en ressource med stort potentiale for kommunerne, som er presset på økonomien. I fremtiden vil vi nok opleve, at de frivillige løser flere kommunale opgaver. Men dette fritager ikke kommunens beredskab fra sine forpligtelser overfor de ældre, fx i den situation, hvor den frivillige arbejdskraft alligevel ikke kan løse opgaven. En diskussion der desuden trækkes op i Ældresagens rapport *Vel fair? Et debatoplæg om velfærd og frivillige*, Ældresagen, marts 2011.^{ix}

*Debatspørgsmål:
Hvor trækkes grænsen mellem kommunens forpligtelse til at levere serviceydelser og frivillig arbejdskraft?*

Sorø Senior Service

Sorø Senior Service er et netværk bestående af godt 60 frivillige, der enten selv er blevet pensionister eller står umiddelbart over for at blive det. Ordningen har eksisteret i 10 år, og det har gennem mange år ikke været nødvendigt at annoncere efter nye, frivillige medhjælpere. De frivillige har én vagt om måneden, hvor de enten passer en telefon hvor ordrer kan indtelefoneres, eller de indkøber varer, bringer varerne ud og ofte også hjælper med at sætte varerne på plads for de mere end 70 ældre medborgere, der hver uge gør brug af ordningen. Hver torsdag morgen står 12 frivillige klar i de butikker, hvor varerne indkøbes. I den ene butik indkøbes varer såvel til borgere der bor i privat hjem, som til borgere på kommunens to plejehjem. Ved indkøbene købes ind efter de sedler, der enten er faxet eller indtelefoneret til foreningens kontor. Der betales ikke for varerne ved indkøbene, da de to involverede forretninger har indvilget i et yde kredit på købene. De kølekrævende varer pakkes i kølekasser, der stilles til rådighed af butikkerne, ligesom en række af de frivillige også medbringer egne køletasker. Herefter køres varerne ud til borgerne – der ofte får en lille snak med på vejen. De frivillige modtager penge for indkøbene og kører tilbage til foreningens kontor på et plejecenter, hvor én af foreningens kasserere modtager pengene og sætter disse ind på foreningens bankkonto. Foreningens kasserer betaler månedligt regningerne til de to involverede butikker. Herefter følger dagens belønning for de frivillige – nemlig en kommunalt betalt frokost. Foreningen modtager et årligt tilskud på 50.000 kr. fra Sorø Kommune. Herudover modtager foreningen flere mindre, lokale legater i størrelsesordenen 10-15.000 kr. årligt. Pengene anvendes til betaling af kilometerpenge efter statens takster for de frivillige indkøberes kørsel. Herudover anvendes pengene til telefon og forsikringer samt to årlige arrangementer for de frivillige. Ringkøbing-Skjern Kommune er interesseret i at lave en tilsvarende ordning.

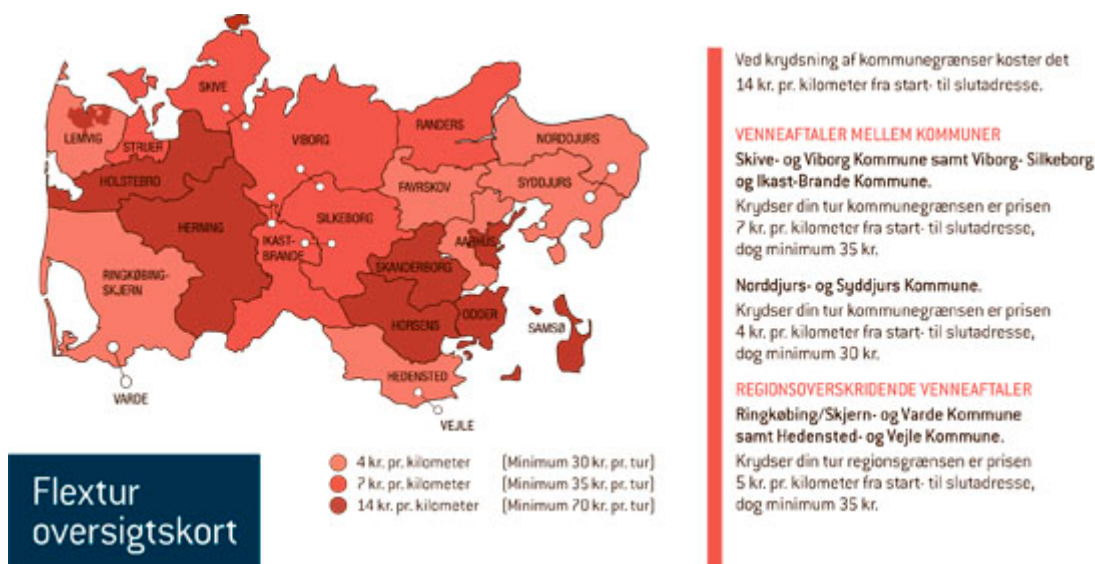
Organisering af frivillige kræfter

Nogle kommuner har frivilligkoordinatorer eller egentlige frivilligcentre, der organiserer og støtter den frivillige arbejdskraft og som vil kunne arbejde med at oprette og servicere indkøbsordninger.

6. eksempel: Kollektiv trafikforsyning og flextrafik

Brug din hoveddør som stoppested, lyder sloganet for flextrafik i Region Nord. I alle danske regioner og kommuner er der i løbet af 2012 blevet udbydt nye flextrafik-ordninger. De er udbydt af de regionale busselskaber, der samler og koordinerer al kørsel for borgere, der ikke kan benytte den øvrige offentlige kollektive trafik. Flextrafik tilbyder transport af passagerer fra dør til dør og afregnes med et startbeløb og et beløb pr. kørt kilometer. I Lolland Kommune koster flextur fx 36 kr. i startbeløb (inkl. fem kilometer) og 6 kroner pr. efterfølgende km for ture internt i kommunen. I Ringkøbing-Skjern Kommune koster flextur 4 kr. pr. kilometer (minimum 30 kroner), for ture internt i kommunen. Skal man på tværs af kommunegrænser, skal der betales en højere takst.

Kilde: Flextur-takster i de kommuner som det regionale trafiksselskab Midttrafik dækker(www.midttrafik.dk).

Flexbussen er god, men kan forbedres

Generelt var der på de to lokale workshops en nysgerrig og positiv lokal indstilling overfor de nye flextur-ordninger. Flexbussen er en bedre ordning end telebussen, som kørte en bestemt rute på et bestemt tidspunkt, hvis passageren ringede efter den. Men flexordningen har stadig svagheder som fx at bussen kommer inden for plus/minus en halv time. "Rutebussen vidste man hvornår kørte, og man kunne måske nå at klare andre ærinder inden, men med flextrafikken ved man ikke, om den kommer om 5, 10 eller 30 min. På den måde bliver man fastlåst på opsamlingsstedet. Har passageren en aftale på et bestemt tidspunkt, er man nødt til at bestille flexbussen til at komme en halv time tidligere end nødvendigt. En ide vil være at lave en sms-tjeneste til varsling af, præcis hvornår bussen kommer", siger mobilitetsforsker, Maria Vestergaard, Aalborg Universitet.

Der er også en økonomisk problemstilling, som kan ramme pengesvage ældre, siger Maria Ve-

Debatspørgsmål: Flextrafik giver fleksibel dør-til-dør-dækning på bekostning af fast rutebuskørsel. Men er det de ældre, der taber, når kommunerne rationaliserer den kollektive trafik?

stergaard: "Hvis priserne for et flexbustur er rimelige, er der fordele ved systemet. Men i fx Thisted Kommune er en flex-tur steget med 140 % fra årsskiftet 2012-13 (fra 5kr/km til 12 kr./km). Hvis flexturen tidligere har erstattet den 'gamle' bus, vil man nu stå med en gruppe borgere, som vil have svært ved at komme rundt."

På den anden side erstatter flexetur ofte busser med meget 'tynde' køreplaner – med afgang hver anden time eller sjældnere. Flexetur omfatter transport fra hvor man er, til hvor man skal hen – ikke fra et stoppested til et andet, som måske begge ligger langt fra, hvor man er/skal hen. Dermed er flexetur et godt tilbud til dem der bor langt væk fra et busstoppested og man skal ikke vente udenfor. Desuden er ordningen godt for miljøet, da den erstatter de store 12- meterbusser med få passagerer og et CO2-regnskab der ikke var til at prale med.

De regionale trafikselskaber kan dog tænkes ikke at ville reklamere for flexetursordningerne, fordi de er bange for at de bliver for populære og dermed dyre i drift.

Box 6.1 Åbne og lukkede kørsler

Lov om Trafikselskaber specificerer, at det er de regionale trafikselskaber, der må udbyde åbne, kollektive busruter. Hvis kommuner vil udbyde offentligt tilgængelig buskørsel skal de gøre det gennem det regionale trafikselskab. Kommuner kan 'hjemtage' busruter til lukket kørsel, som således ikke er offentlig, kollektiv transport, men lukket transport af fx skolebørn, handicappede etc.

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=131257>

Kommunerne sidder for bordenden

Der er kommunerne, der ejer de regionale trafikselskaber og det er dermed en politisk beslutning, hvad Flexetur skal koste for borgerne.

Pulje til forbedring af kollektiv trafik i yderområder

Som led i trafikaftalen "Takstnedsættelser og investeringer til forbedring af den kollektive trafik" af 12. juni 2012 er der etableret en pulje til at forbedre den kollektive trafik i yderområder. I puljen er der afsat 57 mio. kr. pr. år i perioden 2013-2017.

Puljens formål

Puljen støtter projekter, der styrker den kollektive trafik i yderområderne, hvor passagergrundlaget ikke er tilstrækkeligt til at opretholde samme rutenet og betjeningsomfang som i resten af landet.

Puljen giver støtte til projekter med følgende formål:

- Udvikling af nye ruter, herunder driftsstøtte i op til 2 år, samt opstartsomkostninger.
- Investeringer i infrastruktur, der bidrager til at gøre den kollektive trafik i yderområderne bedre.

7. eksempel: Frivillighed og transport

Frivillige transportordninger kan opfylde transportbehov på en billig måde, da passagerne blot skal betale for benzin. Selvom sådanne ordninger ikke kan køre i fast rutefart, kan de ofte opfylde umiddelbart opståede behov for at komme på besøg hos venner, til lægen eller ned og handle dagligvarer.

Erfaringer og input fra workshopdeltagere

”Mange ældre bruger deres el-kørestol til at køre til og fra daglige gøremål. Elektriske cykler er også en mulighed,” sagde en af workshopdeltagerne. Flere af workshopdeltagerne gav udtryk for at de ældre må vænne sig til, at taxa ikke kun er noget man bruger ved særlige lejligheder, men også til hverdag.

Foreningen liftbussens venner

En af deltagerne på workshoppen i Lolland var formand for Foreningen *Liftbussens Venner* i Rødby. Foreningen blev stiftet for over 20 år siden, hvor en privat indsamling muliggjorde køb af en bus. Foreningens formål er at sprede glæde og adspredelse på ture for ældre. Man kører byture, hvor der er mulighed for at komme på biblioteket, i banken eller få handlet. En tur i Rødby koster 20 kr., skal man til Maribo eller Nakskov koster det lidt mere. Bussen kan også bruges til længere ture til fx Bilka i Næstved eller udflugter til Møns Klint.

Foreningen har 130 medlemmer, som er beboere med tilknytning til trænings- og aktivitetscenteret i Blomsterparken samt beboere i Blomsterparken og Degnevænget i Rødby. Det koster 50 kr. om året at være medlem af foreningen, der derudover finansierer sine aktiviteter gennem bankospil og lopemarkeder.

For tre år siden har foreningen investeret i en ny 9-personers bus. Den kostede ca. 450.000 kr. Bilen er afgiftsfri, fordi den er tilknyttet aktivitetscentret.

Bussen kører kun på nærmere aftale. Normalt kan den bruges med en dags varsel. Chaufførerne er frivillige (der er en regel om, at der skal være to chauffører pr. tur) og har almindeligt kørekort. Foreningen har et stort korps af frivillige, som er folk, der har deres gang i aktivitetscentret. Chaufføren kan også være en ansat fra aktivitetscentret.

Debatspørgsmål: Kan en borgerforening i en landsby lave samme ordning, som Liftbussens Venner?

Systematiseret blafning: Egense giver et lift

Et andet eksempel er Borgerforeningen i Egense i Aalborg Kommune, der har forsøgt at systematisere blafning og har derfor lavet deres egen minitaxa-ordning. ”Der er mange ældre, som har brug for transport når de skal til lægen eller hente noget fra apoteksudsalget inde i Mou. Når Aalborg kommune har besluttet at Flextur skal koste 12,5 kr. pr. kilometer, vil vi ikke blive ved med at se passivt til, men gøre noget selv,” siger Jørgen Folkvang, formand for Egense Borgerforening. Pt. er der lavet et stoppested, hvor man kan hejse et faneblad med den destination man vil hen til (se foto). Næste skridt er at få lavet en app og en hjemmeside, hvor borgerne kan oprette og booke ture. (<http://www.nordjyske.dk/nyheder/egense-giver-et-lift/cc70fbbc-849e-4141-b370-f560bd5d62dd/112/1513>)

En anden mulighed er kommunen udbetaler kilometerpenge eller kørselsfradrag til borgere, der kører med andre borgere med transportbehov.

Desuden findes der hjemmesiden www.gomore.dk, hvor man kan oprette en profil og som chauffør udbyde ture og som passager byde ind på dem. De fleste ture er længere og mellem større danske provinsbyer, men systemet kunne tilpasses til lokalområder, hvor der kan være behov for mere lokale ture.

Der er teknisk set mulighed for en slags udvidet version af www.gomore.dk, hvor alle kommunale og andre kørselssystemer er lagt ind på nettet. Det vil give folk overblik over dem og tilkalde en mulig kørelejlighed, bl.a. ved hjælp af smartphones og en særlig app for intelligent samkørsel.

Chaufføruddannelse til ledige

Kommunen kan som led i en beskæftigelsesindsats medvirke til (betale for) at ledige får et kørekort (evt. stort kørekort), så de kan køre en bus og samtidig øge deres chancer for at få et fast arbejde. Samtidig kan områdefornyelsen medvirke til at koordinere lokales transportbehov via en hjemmeside. Foreninger som lokalråd, borgerforeninger kan samarbejde med et kommunalt frivilligcenter om at etablere kørselsordninger. Kommunerne kunne forsøge at strukturere de frivillige ordninger.

Biler, som fx Liftbussen der er tilknyttet et aktivitetscenter, har den fordel, at de kan tilbyde billig transport til deres medlemmer.

8. eksempel: Telemedicin

Telemedicin er et samlet udtryk for løsninger, hvor patienter modtager pleje og rådgivning over nettet. Det kan være med til at give patienter mere og bedre pleje. Samtidig undgår patient og personale en potentiel lang transport. Telemedicin kan være bedre service for de ældre, samtidig med, at det sparer kommunen for ressourcer. En mulighed for telemedicinsk behandling er fx genoptræning der kan foregå i et lokalt multifunktionelt center med god internetopkobling. Forudsat at iPad'en i fremtiden bliver den ældres personlige hjælpemiddel, vil de telemedicinske løsninger altid være lige ved hånden. Men både de mere kollektive og de mere individuelle telemedicinske løsninger kræver dog, at yderområderne får en bedre bredbåndsdækning, end de har i dag.

Eksempler på brug af telemedicin

I Slagelse Kommune ser lungepatienter nu mere til deres sygeplejerske. Ved hjælp af en computer med systemet 'Online omsorg' er de i jævnlig kontakt med hinanden via videosamtale. På skærmen derhjemme kan patienter desuden følge ugentlig genoptræning. Det har frigivet tid til, at sygeplejerskerne kan besøge patienterne hyppigere, hvilket har halveret patienternes indlæggelsesfrekvens og nedjusteret den tid, de er indlagt.^x

Et andet eksempel er ved genoptræning af patienter med hjerteproblemer. I dag deltager kun 3 % af de mere end 86.000 danskere, der hvert år bliver indlagt med hjerteproblemer, i genoptræning. Portalen www.aktivthjerte.dk afprøver diverse interaktive og sociale medier.^{xi}

Der er desuden eksempler på virtuel genoptræning, der fungerer via skærme med kamera, der registrerer borgerens bevægelser og giver feedback på, om øvelsen er korrekt udført. Måske denne optagelse af patientens bevægelser på video giver en mere nøjagtig monitorering af patientens bevægelser end en fysioterapeut, der står lige ved siden af?

Endelig er der eksempler på telemedicinsk sårvurdering, som er, når sårsygeplejersker eller hjemmesygeplejersker tager billeder med mobiltelefon af komplicerede sår. Billederne bliver gemt i det fælles it-system sammen med en beskrivelse af såret. Specialisterne på hospitalet kan ud fra billederne og beskrivelser af såret (størrelse, heling eller infektion) vurdere, om såret er i bedring, eller om der skal en ny type behandling til. Borgeren undgår transport til rutinekontroller på hospitalet og specialisterne kan prioritere fysisk tilsyn af de patienter, der har de mest komplicerede sår. Dermed optimeres ressourcerne og kompetencerne udbygges i det kommunale felt.^{xii}

*Debatspørgsmål:
Skal alle yderområder være dækket af højhastighedsbredbånd? Og hvem skal betale for det?*

9. eksempel: Multigenerationshuse

I dag bor kun en lille andel af de ældre i bofællesskaber, men der kan være potentiale for nye boligformer for kommende ældregenerationer.

I Danmark laves forsøg på at udvikle en model for multigenerationshuse, hvor alle ældre bor under samme tag - med fælles opholdsrum men i egne lejligheder. I projekt multigenerationshuse (Reinau & Palen, 2012) søges løsninger på, hvordan der kan udvikles et vedfærdssystem, som kan blive en naturlig og integreret del af hverdagen og projektet tager afsæt i, hvordan aktive og frivillige borgere kan blive nøglen til fremtidens velfærd.^{xiii}

Projektet trækker på erfaringer med bofællesskaber og aktivitetshuse og er inspireret af forskellige tiltag og forsøg i bl.a. Tyskland og USA. I USA planlægges byer og bykvarterer til Multigenerationer. American Planning Association beskriver Multigenerationel planlægning som en byudviklingsmetode der har som mål at: 1/ gøre byer og kvarterer tilgængelige, trygge og inkluderende for børn, unge, familier, voksne og ældre, 2/ muliggøre 'age in place' hvor man kan blive boende i sit hjem og/eller kvarter, 3/ promovere aktiv borgerdeltagelse fra både unge og ældre og 4/ takle og integrere hver aldersgruppes både specifikke og fælles behov og ønsker.^{xiv}

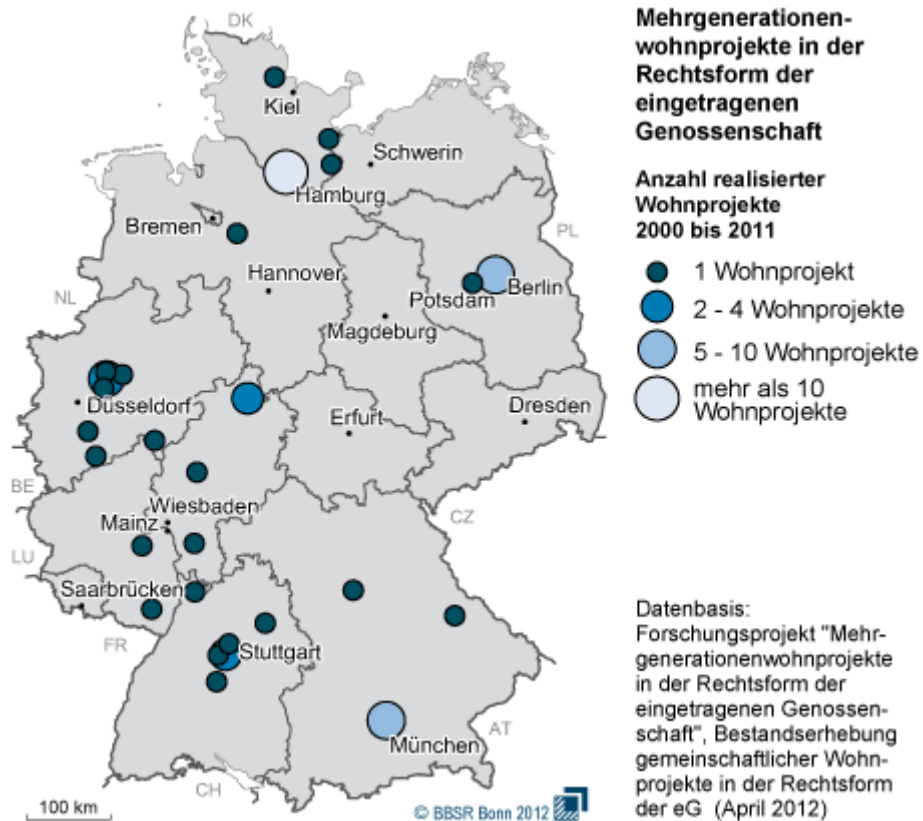
I USA findes over 100 'Intergenerational Centers', der samtænker funktioner som børnehave, ungdomsklub og ældrecenter og skaber aktiviteter på tværs af generationer. Børn, unge og ældre danner relationer gennem uformelle møder og planlagte aktiviteter. 'Generations United' udvikler og driver nogle 'Intergenerational Centers' og tilbyder uddannelse, assistance, aktiviteter, netværk, økonomisk støtte og andre services der fremmer den videre udbygning af centre for multigenerationer. I Arizona mødes børn, unge, familier og ældre i Multigenerational Centers'. Videoen 'Generations United: How we live Our Lives' kan inspirere til aktiviteter og læringsmiljøer der integrerer alle aldersgrupper.^{xv}

Multigenerationel planlægning er en byudviklingsmodel der fokuserer på at skabe sammenhæng mellem generationerne og samtænke snarere end opdele aldersgrupper – en model der udfordrer den konventionelle måde at planlægge byen.

Debatspørgsmål: vil fremtidens ældre have større interesse end nutidens ældre i at bo i bofællesskaber f.eks. multigenerationshuse?

I projekt multigenerationshuse fremgår det, at der i Tyskland forskes i 'Mehrgenerationen-wohnprojekte' (bofællesskaber for flere generationer) på Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (BBSR). Her skal undersøgelser af 106 bofællesskaber, der blev realiseret mellem 2000-2011, bruges som afsæt for boligpolitiske initiativer og lovgivning. Ud af de 106 er 56 af bofællesskaberne for flere generationer. I løbet af de seneste 6 år er der i gennemsnit opført 7,5 'Mehrgenerationen-wohnprojekte' pr. år og interessen for boformen er stødt stigende – i øjeblikket kender

BBSR til 30 planlagte byggerier. Af de 56 realiserede bofællesskaber for flere generationer er flest bygget i Hamborg (14) hvor der i Berlin er bygget 7.^{xvi}

Kilde: Projekt Multigenerationshus. Se mere på <http://www.multigenerationshuse.dk/velfaerd/mereinfo/>

Litteratur

Den følgende litteraturliste er tematisk opdelt, fordi den foruden at indeholde litteratur fra henvisninger i nærværende rapport også indeholder litteratur til inspiration for læseren til at læse videre.

Baggrundsundersøgelser

Bak, C. K. (2013): Vigtige udviklingstræk i danske yderkommuners økonomi og serviceydelser i perioden 1993-2012. IFUL rapport, Center for Landdistriktsforskning.

Hansen, K.G., Rasmussen, R.O. & Roto, J. (2011): Demography in the Nordic countries – A synthesis report. Nordregio.

Havelund, L. W. & Andersen, C. (red.) (2012): Agenda Y. Yderområdernes potentialer. Realdania. København: ArcoGrafisk,

Hedström, M. & Littke, H. (2011): Perspectives on rural development in the Nordic countries – Policies, governance, development initiatives. Nordregio.

Lindqvist, M. (red) (2010): Regional Development in the Nordic Countries 2010. Nordregio.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter (2013): Faktaark: Ny områdetypologi tegner et nuanceret Danmarkskort.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter (2013): Landdistriktsredegørelse.

Nielsen, S.R.P. m.fl. (2013): Innovative velfærdsløsninger i landdistrikterne. En eksempelsamling. Center for Landdistriktsforskning. Syddansk Universitet.

Nordregio (2012): How to meet demographic challenges. A Handbook for inspiration and actions in Nordic municipalities and regions.

Nordregio (2012): How to meet demographic challenges. A Handbook for inspiration and actions in Nordic municipalities and regions.. Appendix 1. Collection of examples.

Realdania/Hausenberg (2010): Trods dårlige odds. International inspiration til danske yderområder.

Svendsen, G.L.H. & Tanvig, H.,W. (red) (2007): Landvindinger. Landdistriktsforskning og – perspektiver. Syddansk Universitetsforlag.

Svendsen, G.L.H. (red.) (2013): Livsvilkår og udviklingsmuligheder på landet. Viden, cases, teorier. Syddansk Universitetsforlag.

Svendsen, G.L.H. ((2012): Det lokale engagement: Lokalt engagement som en stedbunden ressource i tyndt befolkede områder *Agenda Y - Yderområdernes potentialer*. Havelund, L. W. & Andersen, C. (red.) København: ArcoGrafisk, Kap. 4, s. 72-76.

Tanvig, H. W. (2008): International forskningsstatus - udvikling i landsbyer og landdistrikter. Arbejdsrapport Skov & Landskab nr. 47-2008. Københavns Universitet.

Ældremobiliseringen (2000): Ældre i landdistrikterne. Rapport om Ældremobiliseringens projekt: Ældre i landdistrikterne 1998/2000.

Ældresagen (2011): Fremtidsstudie. Nye tider – nye ældre.

Ældresagen (2007): Ældre i tal 2007.

Ældres bolig- og bosætning

Blåkilde, A. L. (2012): Anne Leonora Blåkilde, Post. Doc. PhD, Center for Sund Aldring, Københavns Universitet. Deltager i ekspertworkshop 4.

Boligøkonomisk Videnscenter, Realdania (2011): Ældres boligforhold. En undersøgelse af boligforholdene for personer mellem 70 og 90 år.

Boll Hansen, E. (2012): Eigil Boll Hansen, Docent, KORA, Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning. Deltager i ekspertworkshop 1.

Friis, Scherg m.fl. (2012): Boligmarkedet på Vestlolland: Udbud og efterspørgsel. En undersøgelse af boligpræferencer blandt midaldrende og ældre i Vestlolland. Statens Byggeforskningsinstitut, AAU.

Gottschalk, G. (2012): Georg Gottschalk, Seniorforsker, Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet. Deltager i ekspertworkshop 1.

Gottschalk, G., Boll Hansen, E. & Gleerup, M. (2005): (2013): Ældres flytteovervejelser. Hvad fremmer og hvad hæmmer flytninger – en analyse blandt 50-80 årige i 1997-2002. Akf working paper.

Gottschalk, G. & Boll Hansen, E. (upubliceret artikel): Residential mobility of Older People in Rural and Urban Areas in Denmark. SBI & AKF.

Instituttet for Fremtidsforskning (2004): Bag facaden – scenarier for fremtidens boliger til ældre mod 2014. København.

Kristensen, H., & Skifter Andersen, H. (2009): Befolkningens boligønsker. Center for Bolig og Velfærd, Københavns Universitet.

Kähler, M. (2012): Margrethe Kähler, Seniorrådgiver, Ældresagen. Deltager i ekspertworkshop 1.

Nørgaard, H., Jensen, J. O., Simon, C. & Andersen, H. S. (2010) *Tilflyttere til yderområder: forandring, integration og strategier* Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut, SBI. 123 p. (SBI 2010:52).

Reinau, J. & Palen, S. (2012): Projekt Multigenerationshus. Se mere på <http://www.multigenerationshuse.dk>

Dagligvareforsyning og multifunktionelle centre

Bascon (2012): Fremtidens Detailhandel i Landdistrikterne. Detailhandelsanalyse i landdistrikterne og de mindre byer. Rapport udfærdiget af Anders Jørgensen & Lasse Sørensen & LAG Ringkøbing-Skjern.

Båtevik, F. & Aarflot, U. (2010): Butikken som bygdeutviklar. Møreforskning Volda.

Båtevik, F., Halvorsen, L. & Aarflot, U.(2007): Små butikkar, store udforordingar. Nærbutikken som utviklingsaktør i små samfunn. Møreforskning Volda & Høgskulen i Volda.

Båtevik, F., Tangen, G. & Yttredal, E. (2006): Med utkantbutikken i sentrum. Evaluering av Merkantilt kompetanseprogram for utkantbutikkane i regionane. Høgskulen i Volda & Møreforskning, Volda.

COMMERCE (2000): Best European practice regarding local shops in disadvantaged rural areas.

Detailhandelforum (2012): Detailhandlen i Danmark- gode rammer for indkøb indenfor rimelig afstand. Rapport afgivet af Detailhandelsforum til erhvervs- og vækstministeren den 1. marts 2012.

Dyrhol, I. (2007): Regionaløkonomisk blikk på utkantbutikker. Høgskulen i Volda & Møreforskning, Volda.

Koch-Nielsen, I., Fridberg, T., Rosdahl, D. og Henriksen, L. S. (2005). Frivilligt arbejde: Den frivillige indsats i Danmark. København: Socialforskningsinstituttet.

Merkur Programmet. Projekt hjemmeside: www.merkur---programmet.no

Pedersen, M. (2013): Det store eksperiment. Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet.

Province of Flevoland (2006): Multifunctional centres. Rebuilding the countryside.

Rennie, F., Greller, W. & Mackay, M. (2002): Review of international best practice in service delivery to remote and rural areas. Scottish Executive Social Research. The Institute of Rural and Island Studies & The Scottish Centre for Information Research, Lews Castle College. UHI Millennium Institute.

Svendsen, G.L.H. (2008): Lokal centralisering – en model for offentlige serviceydelser på landet. Center for Landdistriktsforskning. Syddansk Universitet.

Svendsen, G.L.H. (2009): Multifunctional centers in rural areas: fabrics of social and human capital I Frisiras, M.E. (red). Rural Education in the 21st Century. Nova Science Publishers.

Tandrup, J. (2012): Jytte Tandrup, Erhvervspolitisk chef, De samvirkende Købmænd. Deltager i ekspertworkshop 1 og 4.

Tandrup, J. (2012): Udviklingen i den danske dagligvarehandel. De Samvirkende Købmænd. Notat 7/5 2012.

Transportløsninger

Deloitte (2012): Kortlægning og analyse af befordringsordninger. Finansministeriet, januar 2012.

Transportrådet (2002): Magelund, L.: Kollektiv trafik på landet – børn, unge og ældres perspektiv.

Møller, J. & Agerholm, N. (2012): Personbefordring i landdistrikterne: En udfordring der kræver nytænkning i Svendsen (red): Livsvilkår og udviklingsmuligheder på landet: Viden, cases, teorier, Syddansk Universitetsforlag.
Severin Hansen, H. (2012): Henrik Severin Hansen, Chefkonsulent, Trafikstyrelsen. Deltager i ekspertworkshop 1 og 4.

Ældremobiliseringen (1999): Ældre og befordring. Temahæfte.

Ældrepleje, sundhedsydelse og telemedicin

Goins, R.T. & Krout, J.A. (2006): Service Delivery to Rural Older Adults. Research, Policy & Practice. Springer Publishing Company. New York.

Dawidson, K. & Borgeregård, L.E. (2000): A Time-Geographical Approach to Service Provision for Elders in a Rural context: A Study of the distance between elderly Inhabitants and Services in Nordanstig Municipality, Sweden. Paper Presented at the EHHR 2000 conference.

DESERVE - Delivering Services in Remote and Rural Areas. Projekt hjemmeside: www.nppdeserve.info

Howe, A. (1991): Delivery of Services for Aged Care in Remote and Rural Australia. Commonwealth Department of Community Services and Health

Humphreys, J. & Wakerman, J. (2007): Primary health care in rural and remote Australia: achieving equity of access and outcomes through national reform.

OECD (2008): Innovative Service Delivery: Meeting the Challenges of Rural Regions.

Rostgaard, T. (Red.): (2011): Livindhome. Living independently at home. Reforms in home care in 9 European countries. Socialforskningsinstituttet.

Silvasti, T. (2009): Touch of social evil – A study of Vulnerable People in Three Rural Municipalities in Finland. Paper presented in the XXIII European Society of Rural Sociology congress, Vaasa, Finland.

Vestergaard, M. (2012): Maria Vestergaard, PhD studerende, Aalborg Universitet. Deltager i ekspertworkshop 1 og 4.

Walsh, K., O'Shea, E. & Scharf, T. (2012): Social exclusion and Ageing in diverse rural communities. Findings of a cross-border study in Ireland and Northern Ireland. NUI Galway & Irish Centre of Social Gerontology.

Lokalområdeudvikling, kommunal planlægning og frivillighed

Bræmer, M. (2013): Frivillige skal ikke udhule velfærden. Ugebrevet A4. 16/6 2013.

Damvad (2013): Social innovation og sociale entreprenører i yderområderne. Et inspirationskatalog med eksempler på social innovation i danske yderområder. Damvad Danmark & Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter

Hausenberg (2009): Sammen står vi stærkere – erfaringer fra partnerskaber i landdistrikter. Indenrigs- og Socialministeriet.

Kjær, U. (2012): Geografiske politiske skillelinjer på flere niveauer. Økonomi og Politik. 85 årgang, nr. 1. april 2012.

Kuben Management (2010): Landsbyer i storkommunen. Et forsøgsprojekt under Socialministeriets forsøgs- og udviklingspulje.

Møller, Jørgen (2011): Landsbyudvikling kræver prioritering og afvikling. I: *Geografisk Orientering*, Vol. 41, Nr. 5, 2011, s. 273-279.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter (2012): Inspiration til arbejdet med kommunale landdistriktspolitikker.

Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter (2012): Udvikling af landsbyer – en værktøjskasse 2012.

Nørgaard, H. (2009) Hvordan ligger landet i yderområderne?: Strategier, redskaber og virkemidler i forhold til at tiltrække og fastholde tilflyttere. *Byplan*. 61, 04, pp. 39-41.

Velfærdsministeriet (2009): Udvikling af landsbyer – en værktøjskasse.

Henvisninger til eksempelsamlingen: 'Innovativ service og ældres vilkår- centrale anbefalinger og eksempelsamling'

ⁱ Review of International best practice in service delivery to remote and rural areas, Scottish Executive Social Research, 2002.

ⁱⁱ Lokal centralisering – en model for offentlige serviceydelser på landet, Gunnar Lind Haase Svendsen, 2008.

ⁱⁱⁱ Læs mere om Sigtunamodellen i Detailhandelsforums anbefalinger: Detailhandelsforum, Detailhandlen i Danmark – gode rammer for indkøb indenfor rimelig afstand Rapport marts 2012: 137, fundet december 2012 på <http://www.evm.dk/aktuelt/pressemeddelelser/2012/02-03-12-detailhandelsforum-afleverer-anbefalinger-til-erhvervs-og-vaekstministeren>

^{iv} Konkurrencestyrelsens Vejledning i Konsortiedannelse: side 9.

^v LAG-Ringkøbing-Skjern, *Fremtidens Detailhandel i Landdistrikterne*, januar 2012.

^{vi} Samme rapport, side 6.

^{vii} Samme rapport, side 23.

^{viii} LAG-Ringkøbing-Skjern, *Fremtidens Detailhandel i Landdistrikterne*, Sammenfatning af pilotprojekter, august 2012: side 15).

^{ix} En diskussion der trækkes op i Ældresagens rapport *Vel fair? Et debatoplæg om velfærd og frivillige*, Ældresagen, marts 2011. tilgængelig her: http://www.aeldresagen.dk/bliv-frivillig/frivilligpolitik/Documents/Velfair_Publikation_Web.pdf, december 2012).

^x NAVIGATION, udgivet af Mandag Morgen 7. juni 2013: side 32

^{xi} Ibid:29

^{xii} (Fra Region Midtjyllands Center for Telemedicin, se flere eksempler på <http://www.rm.dk/sundhed/faginfo/center+for+telemedicin>)

^{xiii} Projekt Multigenerationshus. Se mere på <http://www.multigenerationshuse.dk/velfaerd/mereinfo/>

^{xiii} Julie Reinau : Multigenerational Planning i USA . Se mere på <http://www.multigenerationshuse.dk/velfaerd/mereinfo/>

^{xiii} <http://www.multigenerationshuse.dk/velfaerd/mereinfo/>

^{xiii} <http://www.multigenerationshuse.dk/velfaerd/mereinfo/>

Begrænset service i tyndt befolkede områder er et problem for mange af de ældre, som bor der. Samtidig er andelen af ældre i tyndt befolkede områder stigende. Afsættet i inspirationskataloget har været at søge erfaringer med konkrete løsninger i både ind- og udland mht. sammenhæng mellem boligforhold og bosætning, befordring og dagligvareforsyning for de ældre. I inspirationskataloget er udarbejdet en række anbefalinger på baggrund af undersøgelser om ældres bolig- og bosætning, undersøgelser der belyser udviklingen i dagligvareforsyning og kollektiv transport på landet såvel som på baggrund af ideer fra bl.a. workshops.

1. udgave 2014
ISBN 978-87-563-1607-1